

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра економічної безпеки та фінансових розслідувань

ВАСИЛЕВСЬКИЙ РОМАН МИХАЙЛОВИЧ

**Світовий досвід розслідувань та боротьби з фінансуванням
тероризму / International experience of investigations and
combating the financing of terrorism**

спеціальність: 073 - Менеджмент
магістерська програма – Управління фінансово-економічною безпекою

Магістерська робота

Виконав студент групи
ПДЕБм-21
Р.М. Василевський

Науковий керівник:
к.е.н., доцент О.М. Карапетян

Магістерську роботу допущено
до захисту:

« ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **Н.Б. Москалюк**

ТЕРНОПІЛЬ - 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДОМІНАНТИ ФЕНОМЕНУ ТЕРОРИЗМ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕХНОЛОГІЙ ЙОГО ПОШИРЕННЯ	
1.1 Генезис поняття тероризм у економіко-правовій системі знань	7
1.2 Ідеологія тероризму: концептуальні основи, різновиди та технології поширення	16
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. РОЗСЛІДУВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ В СВІТОВІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ	
2.1 Оцінка ризиків та загроз, пов'язаних з тероризмом та його фінансуванням в Україні	35
2.2. Аналіз незаконного використання неприбуткових організацій у фінансуванні тероризму	43
2.3. Особливості організації досудового розслідування фінансування тероризму	56
Висновки до розділу 2	66
РОЗДІЛ 3. ПРОТИДІЯ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ ДО ТЕРОРИСТИЧНОЇ ЗАГРОЗИ	
3.1. Міжнародне співробітництво у сфері протидії тероризму	68
3.2. Удосконалення вітчизняного законодавства у сфері боротьби з тероризмом	82
Висновки до розділу 3	95
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	100
ДОДАТКИ	108

ВСТУП

Тероризм наприкінці минулого століття набув міжнародного глобального характеру, став універсальним феноменом, що робить обрану тему магістерської роботи актуальною. Ще порівняно недавно тероризм мав локальний або регіональний характер, проте сьогодні він трансформується в наддержавні та світові глобальні структури, що мають змогу протистояти не лише окремим державам, а навіть світовому співтовариству.

Причини виникнення тероризму криються не лише в економічних негараздах країн, а й у соціальних, політичних, ідеологічних, релігійних та міжнаціональних відносинах.

Для протидії розвитку тероризму необхідно достеменно знати що таке тероризм, його витоки і причини. Це передбачає наукове дослідження і глибоке вивчення цього явища, а також розробку методології боротьби з ним. Для успішного протистояння тероризму в Україні, як і в будь-якій державі, необхідно знати його сучасний стан, структуру, динаміку розвитку і прогнози на майбутнє.

На нашу думку, серед сучасних досліджень тероризму найперспективніші базуються на концепції причинності, що забезпечує з'ясування глибинної суті цього деструктивного соціально-правового явища як загалом, так і окремих його складових та характерних ознак. Такі засади цілком доцільні і для кримінологічного вивчення протиправних діянь, передбачених, зокрема, ст. 258 Кримінального кодексу України.

Масштабність і жорстокість прояву сучасного тероризму, необхідність безперервної боротьби з ним, насамперед правовими засобами, підтверджує актуальність обраної теми. Тероризм є складною науковою проблемою, розв'язання якої потребує застосування системно-комплексного міжгалузевого підходу. Тероризм як соціальне явище вимагає досліджень в галузі кримінального, адміністративного, конституційного, міжнародного

права, кримінології, політології, соціології, психології, економічної, військової та інших наук.

Серед вітчизняних науковців помітний внесок у вирішення зазначених питань, крім згаданих вище вчених, зробили П.П. Андрушко, В.О. Глушков, В.К. Грищук, В.М. Дрьомін, В.П. Журавльов, Н.А. Зелінська, В.В. Коваленко, О.М. Костенко, С.В. Лазебник, С.Я. Лихова, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко.

З огляду на міжнародний характер проблем розкриття та розслідування тероризму дослідження ґрунтується також на працях зарубіжних вчених, зокрема, П. Вілкінсона, Б.Я. Гаврилова, Х.-П. Гассера, С.У. Дікаєва, М. Креншоу, В. Лакера, Б. Хофмана та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи буде розробка концептуально-теоретичних та правових засад розслідування та боротьби з фінансування тероризму у світовій практиці та можливість застосування набутого досвіду в Україні і формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо подальшого вдосконалення антитерористичного законодавства України.

Для досягнення поставленої мети були висунуті наступні завдання:

- дослідити теоретичні підвалини та генезис поняття тероризм у світовій економіко-правовій системі знань;
- розкрити ідеологію тероризму: концептуальні основи, різновиди та технології поширення;
- Оцінити ризики та загрози, які пов'язані з тероризмом та його фінансуванням в Україні;
- проаналізувати незаконне використання неприбуткових організацій у фінансуванні тероризму;
- визначити особливості та світову практику організації досудового розслідування фінансування тероризму;
- розглянути міжнародне співробітництво у сфері протидії тероризму

- розглянути шляхи удосконалення вітчизняного законодавства у сфері боротьби з тероризмом

Об'єктом дослідження у роботі визначено тероризм як соціально-політичний феномен.

Предметом дослідження – особливості розслідувань та боротьби з фінансуванням тероризму в світовій та вітчизняній практиці.

Теоретичною основою дослідження послужили монографії та наукові публікації вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів у сфері правоохоронної діяльності. У магістерській роботі проаналізовані положення, розроблені в рамках правової та економічної теорій з питань розслідування та протидії фінансуванню тероризму.

При проведенні дослідження були використані матеріали наукових конференцій і результати наукових досліджень, відображені у фахових публікаціях.

Методологічну основу дослідження становлять формально-логічний, діалектичний і системний підходи до вивчення даної теми. У дослідженні використовувалися методи порівняльного і графічного аналізу, індукції та дедукції, синтезу, аналогії. Аналіз статистичних даних проведено за допомогою методу табличних угруповань.

Інформаційна основа дослідження. В якості емпіричної бази послужили Кримінальний кодекс України, закони та підзаконні нормативні акти, дані Державної служби фінансового моніторингу. Національного банку України.

Практичне значення одержаних результатів полягатиме в тому, що висновки і пропозиції, викладені в дослідженні, мають прикладне значення і можуть бути використані при подальшому вдосконаленні антитерористичного законодавства України; при викладанні та вивченні курсів з спеціальності «Правоохоронна діяльність», при проведенні науково-дослідної роботи серед студентів, підготовці спецкурсів, підручників, навчальних посібників і відповідних розділів науково-практичних коментарів

законодавства; при проведенні антитерористичної освіти населення у навчальних закладах, підприємствах.

Наукова новизна роботи полягає в розробці комплексу теоретичних і методологічних положень щодо проведення розслідувань та боротьби з фінансуванням тероризму на основі узагальнення міжнародного досвіду та виявлених закономірностей тероризму як суспільно-політичного феномену.

Структура роботи. Магістерська робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

У першому розділі «Теоретико-концептуальні домінанти феномену тероризм та методологічні основи технологій поширення» розкрито суспільно-політичну природу тероризму у світовій системі знань.

У другому розділі «Розслідування фінансування тероризму в світовій та національній практиці» всебічно проаналізовано ризики та загрози, які пов'язані з тероризмом та його фінансуванням в Україні.

У третьому розділі «Протидія фінансуванню тероризму та забезпечення стійкості держави до терористичної загрози» розглянуто міжнародне співробітництво у сфері протидії тероризму та запропоновано шляхи удосконалення вітчизняного законодавства у сфері боротьби з тероризмом.

Основний зміст магістерської роботи викладено на 99 сторінках. Робота містить 10 аналітичних таблиць та 6 рисунків, 1 додаток. Список використаних джерел складається із 70 найменувань

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДОМІНАНТИ ФЕНОМЕНУ ТЕРОРИЗМ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕХНОЛОГІЙ ЙОГО ПОШИРЕННЯ

1.3 Генезис поняття тероризм у економіко-правовій системі знань

Поняття тероризм і терорист з'явилися на рубежі тисячоліть. У доповненні до Словника Французької академії 1798 року тероризм визначається як *systeme, regime de la terreur*. Відповідно до одного із французьких словників, опублікованих на два роки раніше, якобінці часто вживали це поняття усно і письмово щодо себе – і завжди у позитивному значенні. Однак пізніше слово терорист стало носити вже образливий зміст, перетворившись на синонім злочинця. Незабаром воно досягло берегів Британії. Досить згадати знамениті слова Едмунда Берка, написані ним в 1795 році, де він згадував тисячі псів пекла, званих терористами, яких нацькували на французів. Слово тероризм на той час застосовували до періоду Французької революції між березнем 1793 і липнем 1794 року і означало правління жаху. Згодом термін отримав більш розширене тлумачення і став означати всяку систему правління, засновану на відчутті страху. Пізніше, слово тероризм – як, до речі, і партизанська війна, вживалося настільки широко і означало стільки різних відтінків насильства, що зовсім втратило будь-який конкретний зміст. Досить часто в періодичній літературі зустрічаються підходи, що ґрунтуються на відмові від вивчення політичного тероризму як особливого явища на тій підставі, що упродовж історичного розвитку в результаті злочинів з боку влади загинуло набагато більше людей, ніж від рук терористів [1].

Систематичні терористичні акції починаються у другій половині XIX століття. З самого початку це течія розділилася на кілька цілком виразних

напрямоків. Так, в Росії революціонери вели боротьбу проти самодержавства в 1878-1881 роках, так само як і на самому початку ХХ століття. Радикальні націоналістичні угруповання: вірмени, ірландці, македонці, серби користувалися терористичними методами в боротьбі за національну автономію чи незалежність. Пізніше, в 90-і роках минулого століття, анархісти провели пропаганду у Франції, Італії, Іспанії і Сполучених Штатах. Окремі політичні вбивства в Італії і Франції викликали великий суспільний резонанс, хоча і не були частиною загальної стратегії. Щодо тероризму в Іспанії та Сполучених Штатах, то він мав свою специфіку, оскільки користувався підтримкою певних груп населення. Так, в Сполучених Штатах ідеї тероризму брали на озброєння представники робітничого руху – Моллі Магуайрес, а згодом і профспілка шахтарів. В Іспанії тероризм був зброєю як селянських, так і робочих рухів. При всіх відмінностях в деталях і політичній конкретиці, у цих виступів було щось спільне: вони були пов'язані з ростом демократії, з одного боку, і націоналізму – з іншого. З поширенням ідей освіти і зростанням націоналізму соціальні умови, які раніше не викликали протесту, стали здаватися жахливими. Терористичні угруповання могли здобути перемогу тільки над таким урядом, який відкидав терористичні методи.

Друга хвиля терору пов'язана з діяльністю есерів. Есери організували три великих вбивства в 1903 році і два в 1904-м, а в 1905 році число вбивств зросла до п'ятдесяти чотирьох. У 1906 році їх було скоєно вісімдесят дві і в 1907-м сімдесят три. Після цього хвиля терору пішла на спад: три вбивства в 1908-м, два в 1909-му і одне в 1910-м. [1].

В останнє десятиліття ХІХ і перше ХХ століття було скоєно чимало замахів на життя провідних політиків Європи і Америки. Так, були вбиті американські президенти Маккінлі і Гарфілд, зроблено кілька невдалих замахів на Бісмарка і німецького кайзера. У 1894 році вбили президента Франції Карно, а в 1897-м прем'єр-міністра Іспанії Антоніо Кановаса. У 1898 році була вбита австро-угорська імператриця Єлизабет, а в 1900-му король

Італії Умберто. Але хоча в багатьох випадках убивцями були анархісти, найчастіше вони діяли за власним бажанням, не поставивши соратників до відома про свої плани.

До першої світової війни тероризм розглядався виключно як ознака лівизни, хоча його індивідуалістичний характер часом погано вписувався в загальний шаблон. Але ні ірландські і македонські борці за незалежність, ні вірменські терористи не мали ніякого відношення до анархізму чи соціалізму.

Після першої світової війни терористичні організації знаходили підтримку насамперед у правих і сепаратично налаштованих груп, як, наприклад, хорватські усташі, які одержували допомогу від фашистської Італії та Угорщини. Хорвати вимагали незалежності і були готові приймати допомогу від кого завгодно. Як і у ірландців, їх боротьба тривала і після другої світової війни. У 20-ті роки систематичний тероризм культивувався на периферії нових і численних фашистських рухів, а також серед їхніх попередників, і особливо серед членів румунської Залізної гвардії. Але в цілому активність бойовиків залишалася в досить вузьких рамках. Настав час масових політичних партій, як правого, так і лівого спрямування, і анархізм переріс у стадію індивідуального терору. Звичайно, і в ті роки траплялися гучні політичні вбивства Рози Люксембург і Карла Лібкнехта в 1919-му, Ратенау в 1922-м, югославського царя Олександра і французького прем'єра Барту в 1934-му. Оскільки останній інцидент носив міжнародний характер і в ньому було замішано чотири уряди, Ліга Націй визнала за необхідне втрутитися. Було винесено ряд резолюцій і засновано кілька комісій з метою боротьби з проявами міжнародного тероризму. Три десятиліття потому зі схожою ситуацією зіткнулася і Організація Об'єднаних Націй.

Як соціально-політичне явище і суспільно небезпечне діяння тероризм має багатовікову історію. Його буденне і юридичне розуміння з плином часу змінювалося і розширювалося, але основна суть його - залякування влади і населення шляхом здійснення жорстокого насильства і погроз насильством з

метою придушення та усунення політичних супротивників і конкурентів, нав'язування їм своєї лінії поведінки – залишається практично незмінною. Террологі (фахівці з вивчення тероризму) відзначають, що існує близько сотні визначень тероризму, але у всіх них, як правило, присутні дві основні ознаки власне терористичних дій – насильство і його необхідний наслідок – залякування. Використання крайнього насильства і загрози його застосування для досягнення публічних або політичних цілей – поки найбільш поширене визначення тероризму в вітчизняній і зарубіжній літературі. Проте загальноприйнятого поняття тероризму ще не вироблено [1].

Один із сучасних дослідників тероризму У. Лакер вважає, що загальної наукової теорії тероризму взагалі не існує, оскільки у цього феномена занадто багато різних причин і проявів [3]. Безумовно, причин і проявів тероризму безліч, але це не означає, що безліч не піддається узагальненню. Деякі філософи, навпаки, дещо спрощують його для нашого часу, вважаючи, що тероризм – один з варіантів тактики політичної боротьби, пов'язаної із застосуванням ідеологічно мотивованого насильства [3]. Робиться спроба розрізнити поняття «тероризм» і «террор». Терор трактується як нелегітимне насильство з боку держави по відношенню до суспільства в цілому або до дисидентів і опозиції, а тероризм як практика нелегітимного насильства, що реалізується ворогуючими державі силами. Такий розподіл дуже умовно. Безперечно лише те, що тероризм є особливим різновидом політичної злочинності, хто б її не здійснював: влади, які прагнуть радикальним шляхом змінити існуючий порядок в країні, або опозиціонери (революціонери, націоналісти, релігійні фанатики, організовані злочинці), спрагли захоплення і зміни влади або її істотних поступок.

Можна погодитися з В. Віктюком та С. Ефіровим, які вважають, що «тероризм – це політична тактика, пов'язана з використанням і висуненням на перший план тих форм збройної боротьби, які визначаються як терористичні акти» [4]. Не випадково до тероризму за українським законодавством відноситься не тільки ст. 258 Кримінального кодексу

України (терористичний акт), але і цілий ряд інших діянь, які охоплюються поняттям «терористична діяльність» (або, як зазначено в законі, «діяння терористичної спрямованості»). Ці діяння, з волі законодавця, можуть набувати різних назви, але суть їх одна – насильство і залякування влади і населення в політичних, ідеологічних, релігійних та інших цілях. При цьому треба мати на увазі, що форми тероризму, терористичної діяльності та навіть їх цілі постійно еволюціонують, пристосовуючись до реалій.

Узагальнення та обґрунтування суті дефініції “тероризм” відображено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Концептуальні підходи до розуміння дефініції “тероризм”*

Соціально-політична категорія	Автори	Сутнісний зміст дефініції
Тероризм	В. Віктюк, С. Ефіров	політична тактика, пов'язана з використанням і висуненням на перший план тих форм збройної боротьби, які визначаються як терористичні акти
	В. Емельянов	публічна суспільно-небезпечна діяльність або погроза такої діяльності, яка спрямована на залякування населення чи окремих соціальних груп з метою прямого чи непрямого впливу на прийняття будь-якого рішення чи відмови від нього в інтересах терористів
	Закон України “Про боротьбу із тероризмом”	суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей
	О. Костенко	це злочинні дії, способом вчинення яких є терор, тобто свавільне створення небезпеки, здатної впливати на волю людей
	В. Кухар	визначається через взаємозв'язок теорії кримінального права, кримінальних норм і практики їх реалізації та системи зв'язків кримінального права й інших галузей права
	Б. Хоффман	навмисне створення стану страху за допомогою насильства або погрози його застосування та використання такого стану для досягнення певних політичних змін.

*Складено автором самостійно

Один з відомих теоретиків тероризму (який був народовольців, а після революції став академіком АН СРСР) Н. А. Морозов, ратуючи за тероризм в боротьбі з деспотизмом, сильно помилявся, висуваючи теорію справедливої вибірковості терористичного насильства. Він писав, що терористична революція являє собою саму справедливу форму боротьби. Вона карає тільки тих, хто дійсно винен в доконаний зло [5]. Аналіз же тероризму минулого і сьогодення показує, що в терористичних актах гинуть сотні, тисячі ні в чому не винних людей, а ті «винні» не несуть ніякого покарання. Виправдання тероризму духом самопожертви, питанням честі, святою справою, ненавистю і т.д. неправомірно. Дії чеченських терористів спростовують надуману позитивну етику тероризму.

Мотивація тероризму дає можливість відрізнити тероризм від диверсії, яка може відбуватися як у військових, так і в політичних цілях. З точки зору нашого кримінального законодавства диверсія тлумачиться як вчинення вибуху, підпалу або інших дій, спрямованих на руйнування або пошкодження підприємств, споруд, шляхів і засобів сполучення, засобів зв'язку, об'єктів життєзабезпечення населення з метою підриву економічної безпеки та обороноздатності країни. Подібні дії і наслідки можуть настати і при терористичному акті, проте його суб'єктивні цілі ширше і глибше. Терористам важливі не тільки і не стільки об'єктивні злочинні наслідки, скільки громадський, політичний і міжнародний резонанс, залякування влади і населення, відкрита демонстрація своєї сили. Засекречений теракт, як це було за радянських часів (тероризм в ті роки у нас не було криміналізований), втрачає будь-який сенс. Тероризм потребує широкого висвітлення події в газетах, журналах, по радіо, телебаченню, в Інтернеті. Розквіт «вільних і безвідповідальних» ЗМІ в останні роки став одним з умов інтенсифікації терору в світі.

Він вбирає в себе самі різні форми терористичної діяльності – від політичної, ідеологічної, сепаратистської, релігійної та навіть так званої партизанської боротьби до разових кривавих кримінальних акцій. Від

справедливої вимушеної боротьби за своє виживання до звірячого знищення ні в чому не винних людей в особистих, корисливих, політичних інтересах. Ніхто сьогодні не застрахований від терористичного нападу, в тому числі і самі охоронювані люди (монархи, президенти і глави урядів, керівники банків, корпорацій, компаній).

Ліга Націй ще в 1934 році після вбивства короля Югославії і міністра закордонних справ Франції доручила Комітету експертів сформулювати поняття тероризму і підготувати конвенцію по запобіганню актів тероризму і боротьби з ним, але розпочата Друга світова війна відсунула реалізацію цих рішень. У повоєнний час Генеральна Асамблея ООН прийняла більше 10 резолюцій про національному, регіональному і міжнародному тероризмі, але так і не змогла дати його більш-менш прийняттого визначення [6].

У 1972 р Секретаріат ООН констатував існування в світі головним чином таких форм тероризму, які є наслідком бідності, безвиході, бід і відчаю, спонукають деяких людей жертвувати людськими життями, включаючи свої власні, в прагненні домогтися радикальних змін для гноблених груп населення, а іноді і цілих народів. У ті роки це було недалеко від істини, та й сьогодні має місце в деяких країнах.

У рекомендаціях VIII Конгресу ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками (Гавана, 1990) записано: «Починаючи з першого дослідження міжнародного тероризму, проведеного ООН в 1972 році, міжнародне співтовариство досі не може досягти згоди щодо загальноприйнятого змісту терміна» міжнародний тероризм» [7].

Основною складністю для міжнародної спільноти при виробленні більш-менш однозначного тлумачення тероризму було пряме або непряме визнання справедливості боротьби народів за своє визволення (незалежність, суверенітет) при наявності суперечливих міжнародно-правових принципів (право націй на самовизначення, з одного боку, і непорушність існуючих кордонів – з іншого). Чи не сприяло виробленню єдиного розуміння і використання різними країнами подвійних стандартів при оцінці дій тих чи

інших національних, релігійних, політичних та соціальних груп населення. Керівництво однієї країни при оцінці дій терористичних утворень, які використовують крайнє насильство для досягнення політичних, сепаратистських, націоналістичних і релігійних цілей, визнає їх боротьбою за свободу, а керівництво іншої країни вважає ці дії тероризмом, - в залежності від того, що зручніше в конкретній ситуації. Один з проблемних моментів – відмежування тероризму від визвольної і національно-визвольної боротьби. Тероризм, як правило, не носить масового характеру, він замкнутий на себе, вузький, антидемократичний. У той же час якщо визвольна боротьба – це вбивство невинних мирних жителів, жінок і дітей, то вона нічим не відрізняється від тероризму.

Така подвійність спостерігалася в період протистояння в холодній війні двох світових систем (соціалізму і капіталізму). Більш того, обидві сторони широко використовували терористичні методи боротьби один проти одного, а також з метою повалення неугодних режимів або їх лідерів. Ці відмінності оцінок і подвійні стандарти зберігаються і в даний час, хоча холодна війна давно закінчилася. Одним з останніх прикладів міжнародного лицемірства може служити різна оцінка насильственнотерористіческой практики косовських албанців проти сербів у колишній Югославії [8], а також насильства в інших країнах, наприклад на Близькому Сході (Ізраїль, Палестина), в Іраку під час його окупації американськими та англійськими військами. Навіть оцінка очевидних диких і кривавих терористичних актів в Росії (Північна Осетія, Беслан (2004) і геноцид грузинських військ проти громадян Південної Осетії в 2008 р) не була в західному світі однозначною [9]. Політично мотивована оцінка була характерна для 13-денний (багато хто називає її п'ятиденної) війни Ізраїлю «Литий (розплавлений) свинець» в Секторі Газа на рубежі 2008-2009 рр. За даними деяких ЗМІ, палестинців загинуло близько 750 осіб і поранено понад 3 тисяч (головним чином мирних жителів), а ізраїльтян загинуло 14 осіб і поранено кілька десятків [10].

Народи країн, які зазнали збройного насильства, нерідко по-своєму визначають, хто для них є терористом: ті, хто під прапором боротьби з тероризмом здійснює килимові бомбардування їх території, руйнуючи економіку і знищуючи мирних жителів, або ті, хто шляхом насильства відстоює свої націоналістичні, сепаратистські або релігійні інтереси. Цим різночитань можна було б не надавати великого значення, якби вони не були особливо криміногенними і террогенними.

При всій суперечливості підходів певні зрушення в бік взаєморозуміння є. Закінчення холодної війни і інтенсивний процес глобалізації тероризму в останні роки сприяли тому, що світове співтовариство дійшло до якогось єдності поглядів щодо недопущення насильницьких, терористичних методів для досягнення будь-яких політичних, національних, релігійних і вже тим більше суто кримінальних цілей. Але це єдність поки не закріплено в міжнародному праві [11].

У той же час боротьба (іноді багаторічна і багатолітня) за політичну, соціальну, національну та релігійну справедливість (ірландці, баски, курди, абхази, південноосетини і ін.) Триває, що за певних умов може вилитися в радикалізм, екстремізм, насильство і тероризм. Військове насильство проти таких «борців» і підтримує їх народи, як показують події на Близькому Сході і в інших регіонах і країнах, лише заганняють хворобу всередину. Вихід - в переговорному процесі і пошуку компромісів. Однак озлобившиися один на одного бою до прийняття таких рішень, як правило, не готові.

1.2. Ідеологія тероризму: концептуальні основи, різновиди та технології поширення

Основою ідеологічних доктрин тероризму виступає екстремізм радикально-революційного і радикально-консервативного характеру. До такої думки прийшла безліч дослідників даної проблеми. Саме екстремізм, підживлюючи тероризм ідейно і духовно, сприяє його розвитку. Проте, невірно стверджувати, що тероризм виступає соціальною практикою екстремізму, у нього є своя соціальна практика. Відмінність цієї практики від терористичної діяльності полягає в тому, що терорист доводить до завершення свою справу, а екстреміст зупиняє її на середині. «Там, де екстреміст кидає камені, терорист починає кидати бомби. Там, де екстреміст блокує вулиці, залізничні лінії, автостради і злітно-посадочні смуги, терорист бере заручників. Там, де екстреміст загрожує смертю, терорист сіє смерть. Таким чином, екстремізм з'являється з крайнощів сприйняття життя суспільства, а тероризм походить з крайнощів екстремізму»[1].

Ідеологію тероризму можна визначити як сукупність радикальних ідейних установок, які є теоретичним обґрунтуванням (ідейною легітимацією) застосування насильства різними способами, на нелегітимній основі для досягнення політичних цілей терористичних організацій.

У деяких авторів представлено позицію щодо ототожнення тероризму з радикалізмом. Необхідно провести чітку грань між цими поняттями. Радикалізм можна визначити як прагнення до докорінних і рішучих заходів. «Радикал втілює високий ступінь інтенсивності критики системи, проте не приводить свої аргументи у вигляді пострілів... не бере участь практично в політичній боротьбі. Його відношення з народом пробивається через «стілки» книг. Таким чином, радикалізм як соціальна позиція не має нічого спільного з тероризмом» [5].

Звернення до ідеології тероризму є необхідним тому, що допомагає розкрити деякі нез'ясовні з інших позицій явища, наприклад, такі нелюдяні,

як триумфально радісна реакція палестинських дітей на терористичні акти в США. Адже не випадково багато авторів стверджують, що перше, що необхідно зробити для запобігання тероризму — попереджати розповсюдження його ідеології [6].

У цьому контексті доречно зазначити, що сьогодні у світі існує тенденція втягнення до участі в терористичну діяльність як серед «співчуваючих» діяльності терористів пересічних громадян, так і серед неповнолітніх і студентського середовища. Цей процес супроводжується розповсюдженням серед вказаних категорій молоді літератури, відео-, аудіоматеріалів тощо, в яких пропагується ідеологія тероризму, що в подальшому може відобразитися у вчиненні терористичних актів (такими способами, як підпал, вибух тощо) як єдиного засобу досягання терористичних цілей. Так, упродовж 2001–2002 років більшість із тих, хто проводив активну терористичну діяльність у США, переїхали до Європи, де поповнили лави терористичних організацій, велика кількість таких структур існувала на півночі Великої Британії під прикриттям ісламських благодійних організацій. У Великій Британії з 2003 року вони починають відкриту агітацію мусульманського населення цього регіону. Так, 28 вересня 2003 року на центральних вулицях Манчестера були розклеєні рекламні постери, котрі містили пропаганду *«героїзму терористів 11 вересня»*. Великі кольорові постери, виготовлені друкарським способом, містили зображення 19 терористів, котрі підірвали хмарочоси-близнюки у Нью-Йорку 11 вересня 2001 року і підпис — *«чудові дев'ятнадцять»*. Також на постерах містилася цитата Усами Бен-Ладена: *«Вони були хлопцями, котрі вірили в їхнього Аллаха, і ми зміцнили їх на цьому шляху»*. Частково за допомогою таких пропагандистських акцій терористам вдалося зібрати своїх прихильників на загальну політичну конференцію, присвячену роковинам подій 11 вересня у США. Конференція, на яку приїхали представники Лондона, Брістоля, Ньюкасла, Глазго та інших міст Королівства, відбулася у вересні 2003 року в Бірмінгемі — другому за

чисельністю місті країни, а її організатором виступила офіційно зареєстрована в країні структура терористичного напрямку — Аль-Мухаджірун (Al Muḥajiroun) [9]. Учасники цієї конференції підтримали *«необхідність боротьби із західною цивілізацією усіма існуючими методами»*. Протягом 2003 року серед членів мусульманської громади Британії популярність отримали ідеї руху «ХАМАС». Зокрема, часопис цієї організації під назвою «Мусульманська Палестина» (Filisteen al Muslima) розпочав друкувати в Лондоні матеріали, в яких пропагувалась ідеологія тероризму. У листопаді 2003 року діяльністю редакції часопису зацікавився Скотланд-Ярд. Було з'ясовано, що цей щомісячний часопис розсилався з лондонського офісу по всіх країнах світу і містив статті терористів-смертників та заклики до розправи над євреями та британцями. Крім того, прикладом такої літератури може слугувати книга «Війна без правил» 2000 року видання, що містить у собі детальний опис із поясненням на малюнках різних способів виготовлення й застосування вибухівки та запалювальних пристроїв, організації терористичних актів на будь-якому виді транспорту («Поварена книга анархіста», «Рейкова війна», «Підготовка розвідника»). А також низка інших видань такого ж напрямку, зміст яких свідчить про їх високу суспільну небезпеку [8].

Всебічний аналіз причин тероризму дозволяє зробити прогноз про подальше посилення агресивності, організаційно-тактичного потенціалу і професійного рівня міжнародних терористичних організацій за рахунок надбання досвіду проведення великомасштабних та зухвалих акцій, удосконалення спеціальної підготовки терористів як на власній території, так і за її межами, шляхом активного використання найманства, тісного змикання політичних терористичних структур зі злочинними співтовариствами, а також використання ними інших форм політичного протиборства. Ідеологічним прикриттям подібних акцій буде широке поширення політичних, релігійних, національно-визвольних гасел тощо.

За оцінками експертів, у поточному сторіччі міжнародний тероризм має стати головною руйнівною силою, що загрожуватиме світовій стабільності і порядку. Він буде відзначатись різноманітністю, витонченістю і масштабністю. За їх прогнозами, найближчим часом треба очікувати на виникнення «фінансово-терористичної імперії», яка фактично підпорядкує собі цілі країни, а, можливо, і регіони світу. При цьому, головним джерелом існування цієї імперії мають стати сама західна, а також новонароджені східні демократії. А їх думку, ісламський терор буде, по-перше, представляти з себе гігантську наднаціональну імперію, яка не залишить без уваги не лише ісламські країни, але й держави, в яких іслам тільки народжується або поновлюється. А, по-друге, мусульманські фундаменталісти скерують свої зусилля вже безпосередньо на Захід, використовуючи західні фінансові і комерційні інститути для укріплення своєї могутності, а західну демократію — для прикриття своєї діяльності [13].

Відмінними рисами сучасного тероризму, що представляє реальну загрозу національній і колективній безпеці держав світу є: формування міжнародних і регіональних керівних органів для вирішення питань планування терористичної діяльності, підготовки і проведення конкретних операцій, організації взаємодії між окремими групами і виконавцями акцій; поширення антиурядових настроїв у суспільстві з метою успішної боротьби за вплив і владу; проникнення в суспільні і державні політичні, економічні та силові структури; створення розгалуженої мережі центрів і баз по підготовці бойовиків, а також мережі фірм, компаній, банків, фондів, що використовуються як прикриття терористів, для фінансування і всебічного забезпечення їхніх операцій; концентрація фінансових ресурсів у руках терористів у зв'язку зі зрощенням тероризму з наркобізнесом і торгівлею зброєю; використання права на політичний притулок, проживання, діяльність і базування, яке надається для них окремими державами; використання і створення конфліктних та кризових ситуацій для поширення свого впливу.

Сучасний тероризм, його активність залежить не тільки від соціально-етнічних, релігійних, територіальних й інших конфліктів, похибок в економіці, ідеології або правозастосовній практиці. Він набув ознак професійної діяльності, можна навіть говорити як про різновид сталої спеціалізованої діяльності. Основні види сучасного тероризму відображені на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Різновиди сучасного тероризму [1]

Говорячи про причини усе більш широкого поширення терористичних дій, необхідно вказати на комплекс взаємообумовлених факторів, серед яких чільне місце займають загальні процеси глобалізації, а також явно виражена тенденція розвитку однополюсної системи зовнішньополітичних відносин, що прийшла після розпаду СРСР на зміну двополюсного світу. Тероризм, що використовувався наддержавами в політичних і ідеологічних цілях, виявився «безхозним», що неминуче привело до висування лідерами терористів власних амбіційних політичних цілей, а також до самоорганізації і здійснення тісної координації діяльності різних його напрямів. Це призвело до активізації на Близньому і Середньому Сході, у ряді країн Африки етнорелігійного тероризму під прапорами радикального ісламу, та перенесення діяльності екстремістських релігійних організацій безпосередньо на територію країн колишнього соціалістичного табору.

Щодо поширення тероризму на теренах України, то необхідно пам'ятати, що всеохоплююча корупція, криміналізація державного й

суспільного життя, низький рівень законослухняності громадян та інші фактори соціального неблагополуччя посилюють ризик застосування тактики терору для розв'язання суспільних конфліктів.

Соціально-економічне підґрунтя терористичної діяльності в сучасній Україні становлять також економічні негаразди, які призвели до сповільнення реалізації соціальних програм, зростання тіньового сектора економіки, наслідком чого є глибоке соціальне розшарування та посилення невдоволення населення. Крім цього, недосконале законодавство України стосовно перебування та пересування іноземних громадян надає широкі можливості для проникнення на її територію емісарів терористичних угруповань.

Як складне соціально-політичне явище, що має різноманітні форми прояву, тероризм можна класифікувати за найістотнішими ознаками, тобто провести його класифікацію, виділивши і охарактеризувавши основні його види, що дозволяє розуміти сутність цього явища. Це потребуватиме системного підходу із застосуванням кількох критеріїв. Так, В.А. Ліпкан пропонує такі підстави класифікації тероризму: за територією вчинення; за елементами проявів (за суб'єктами, мотивами, цілями, засобами, методами, об'єктами, змістом діяльності, характером наслідків); за рівнем організації; за видами терористських груп (організацій).

За територією вчинення тероризму виділяють такі види:

1) транснаціональний (міжнародний) – вчинення терористськими злочинними групами та організаціями крізь державні кордони актів тероризму, при чому суб'єктом не є держава. Міжнародний тероризм, вважає А.Ю. Піджаков, це застосування державою (або групою, організацією), які роблять замах на міжнародний правопорядок, насильства, спрямованого на досягнення міжнароднопротиправних цілей шляхом залякування осіб, що не є безпосередньо жертвами нападів. Згаданий модельний закон «Про боротьбу з тероризмом» визначає поняття міжнародного тероризму як терористичні акти, вчинені за межами держави, а також іноземними громадянами на

території держави шляхом убивства представників іноземної держави, захоплення заручників з метою провокації війни чи ускладнення міжнародних відносин. У ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» міжнародний тероризм визначений як здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, руйнуванням чи загрозою руйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження. Отже, до міжнародного тероризму слід відносити дії, коли: ватажки терористських організацій мають за мету впливати більше, як на одну країну; матеріальна, технічна, організаційна підтримка надходить з-за кордону; жертвами актів тероризму стають громадяни та організації різних країн; шкоду від актів тероризму нанесено різним країнам та міжнародним організаціям. Сам термін «міжнародний тероризм» виник на початку 70-х р. Пізніше робилися спроби дати визначення цьому поняттю на конгресі ООН з попередження злочинності і поведження з правопорушниками у 1990 р. У доповіді генерального секретаря ООН зазначено: «Міжнародний тероризм можна охарактеризувати як терористичні акти, при здійсненні яких виконавці (або виконавець) планують свої дії, отримують керівні вказівки, приїжджають з інших країн, рятуються втечею, шукають притулку, або отримують допомогу в будь-якій формі не в тій країні або країнах, в яких здійснюються ці дії» Проте, на наш погляд, при визначенні поняття міжнародного тероризму потрібно виходити з критеріїв транснаціонального характеру злочинів перерахованих у конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Конвенція була підписана офіційними представниками більшості країн світу (зокрема Росією) у грудні 2000 р. в Палермо (Італія) і

вступила в силу в липні 2003 р. Згідно зі ст. 3 конвенції «злочин носить транснаціональний характер, якщо:

- а) його здійснено у більш як одній державі;
- б) його здійснено в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю мала місце в іншій державі;
- в) його здійснено в одній державі, але за участю організаційної, злочинної групи, яка проводить злочинну діяльність у більш як одній державі; якщо його здійснено в одній державі, але істотні наслідки мають місце в іншій державі».

Якнайповніше визначення, на наш погляд, дають документи Інтерполу, де терористичний акт вважається таким, що має міжнародну значущість, коли: «цілі, обнародувані його лідерами зачіпають більш, ніж одну країну; його здійснення починається в одній країні, а закінчується в іншій; матеріально-технічне забезпечення групи виконавців має зарубіжне походження; він планується або готується в одній країні, а здійснюється в іншій; його жертвами є громадяни різних країн, або люди, зайняті роботою в міжнародних організаціях; завданий збиток зачіпає різні країни або міжнародні організації».

Міжнародний тероризм робить замах як на життєві інтереси світової спільноти, так і на права й основні свободи окремих людей, бо завжди супроводжується нетерпимістю і жорстокістю. Сучасний міжнародний тероризм представлений, головним чином ісламськими фундаменталістами. Бойовики-ісламісти відрізняються фанатичною прихильністю до релігійних ідеалів, залізною дисципліною і високим бойовим професіоналізмом. Сучасні організації оперують у міжнародних масштабах і, використовуючи новітні досягнення в галузі зв'язку, транспорту, озброєнь, є джерелом загрози для життя величезної кількості людей, а також стабільності світової економічної і політичної систем. Нині це одна з глобальних проблем;

2) тотальний (внутрішній) – розповсюдженість тероризму на всій території країни. Ця ситуація може складатися за умови або слабкої

державної влади, яка не в змозі боротися з терористськими групами, або якщо ця держава перебуває у стані латентної війни з іншою державою, і терористичні акти підривають безпеку держави загалом, завдають шкоду суспільству, намагаються створити обстановку пригніченості в усьому суспільстві. До внутрішнього тероризму відносять «здійснення політичних мотивованих убивств державних або громадських діячів цієї країни, посягання на її конституційні основи, створення і функціонування незаконних озброєних формувань, захоплення заручників без переміщення їх за кордон та ін.» Яскравий приклад – існування червоних бригад, які діяли на всій території Італії у 70–80 рр., здійснюючи щорічно до 2000 терористичних актів;

3) селективний – розповсюджений на певній території, яка є складовою держави. Його мета така ж сама, але масштаби не такі великі, бо обмежуються певною територією. Як приклад – діяльність Ірландської республіканської армії (ІРА). За останні 20 років від рук терористів з ІРА загинуло близько 3000 осіб внаслідок конфлікту у Північній Ірландії. Слід наголосити, що дві третини загиблих – цивільні особи, які випадково опинилися там, де було вчинено акт. Більшість таких актів ІРА здійснювала у декількох районах Північної Ірландії: Белфасті, Лондонферрі та у прикордонні з Ірландською республікою;

4) локальний – полягає в тому, що тероризм вчинюється або на дуже малій місцевості, або на якомусь окремому об'єкті, чи проти певної визначеної категорії осіб, але за умови, що наслідки цієї дії повинні мати вплив не тільки на жителів цієї місцевості або у більш загальному плані на об'єкт впливу, й викликати резонанс, занепокоєння, залякувати невизначене коло осіб. Так, діяльність баскської організації «Вітчизна та свобода» (ЕТА) переважно полягає у вчиненні вибухів та вбивств службовців іспанського уряду, насамперед керівників спеціальних служб. Ще одним з прикладів є проведення серії вибухів у місті Житомирі 1998 р. Ці вибухи були вчинені проти однієї з комерційних фірм з метою усунення конкурента шляхом

знищення об'єктів власності та залякування власників та робітників цієї фірми. При цьому ніякі інші, крім неї, об'єкти не постраждали². Перейдемо до аналізу наступної класифікації із загальної системи класифікацій терористичних проявів – елементів проявів тероризму. За цим критерієм терористичні прояви прийнято розглядати за суб'єктами, мотивами, цілями, засобами, методами, об'єктами, змістом діяльності та характером наслідків.

За суб'єктами розрізняють:

а) акти тероризму, що вчиняються особами, які перебувають на державній службі та спеціально підготовлені для цієї мети;

б) акти тероризму, що вчиняються пригнобленими етнічними меншинами (баски, корсиканці, північні ірландці, палестинці та інші), які прагнуть до культурної та політичної автономії, так званий «іредентизм»;

в) акти тероризму, що вчиняються релігійними фанатиками (ваххабізм тощо);

г) акти тероризму визвольних рухів у державах «третього світу» як приклад – герилья (партизанська війна в країнах Латинської Америки),

г) акти тероризму, що вчиняються окремими індивідами чи організаціями осіб. Види тероризму за видами мотивів. Зазначимо, що якщо раніше домінував підхід, за якого мотиви у терористів могли бути лише політичні, то сьогодні науковці не схильні обмежувати терористичні прояви лише цим. Базуючись на висновках В.А. Ліпкана, можемо виділити такі мотиви вчинення терористичних актів:

- 1) політичні;
- 2) релігійні;
- 3) націоналістичні;
- 4) помсти;
- 5) прагнення до само- ствердження.

За видами цілей:

а) підрив – придушення або знесення супротивника з метою отримання поступок, (наприклад, звільнення засуджених терористів-однодумців тощо);

б) провокування до дій чи бездіяльності тих чи інших сил з метою зміни політики, яка проводиться у державі, здійснення вигідних терористам тих чи інших дій (утримання від таких);

в) демонстративність – збудження та притягнення уваги громадськості до тієї справи, за яку ведуть боротьбу терористи; За засобами діяльності, які поділяють на матеріальні і нематеріальні. Відповідно до загальної теорії управління засобом насильства може бути, будь-який вид зброї. Як, матеріальні засоби використовуються такі її види:

1) інформаційна (демагогія, пропаганда помилкових ідей, залякування за допомогою ЗМІ;

2) економічна (санкції, ембарго, кредити міжнародного валютного фонду);

3) геноцидна (алкоголь, наркотики, хімічні отруйні речовини тощо);

4) фізична (убивства, вибухи, підпали, викрадення за- ручників);

5) технологічна (ядерна, хімічна, бактеріологічна (біологічна), інша зброя масового ураження), йдеться про так званий технологічний тероризм, якого розкрито у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом».

Про основні причини, тенденції та типові способи терористичної діяльності можна дізнатись з табл. 1.2.

Виявлення економічних основ, які дозволяють терористичним організаціям активно діяти і розширювати свою мережу, може допомогти більш точно оцінити їх потенціал і здатність злагоджено і в максимальному ступені здійснювати свої завдання, а, значить, посилити боротьбу з цими спільнотами. Під «терористичними організаціями» розуміються організації, створені з метою здійснення терористичної діяльності або визнають можливість використання у своїй діяльності тероризму. Організація визнається терористичною, якщо хоча б один з її структурних підрозділів

здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівних органів цієї організації.

«Терористично групу» слід вважати групу осіб, що об'єдналися з метою здійснення терористичної діяльності.

До числа основних джерел отримання фінансових коштів терористичних організацій на Близькому Сході слід віднести:

- ✓ незаконні і неконтрольовані операції у фінансовій сфері (в зокрема, у банківській);
- ✓ кримінал; спільну діяльність злочинних співтовариств;
- ✓ діяльність легальних організацій (комерційних підприємств);
- ✓ діяльність «благодійних» і «гуманітарних» організацій,
- ✓ спонсорську допомогу державних структур окремих країн цього регіону;
- ✓ особисті стану ряду представників терористичних організацій.

Одними з найбільш яскравих і драматичних терористичних актів, скоєних у ХХ ст., стали напади на будівлі Всесвітнього торгового центру і Пентагону, відбулися 11 вересня 2001 р. в США.

Будучи безпрецедентними, по своїй суті, ці події викликали багато питань, до числа яких відносяться наступні: які кошти могли бути витрачені на проведення подібної акції? Які джерела цих коштів? Який масштаб діяльності організації або організацій, які змогли здійснити ці теракти?

За даними ФБР США, приблизна сума, яка була витрачена на здійснення цього теракту, варіюється між 300-500 тис. дол. США.

Таблиця 1.2.

**Основні причини, тенденції та типові способи
терористичної діяльності***

Причини тероризму	Основні тенденції розвитку сучасного тероризму	Типові способи терористичної діяльності
Причини психопатологічного характеру. Дослідниками зроблені висновки, що серед терористів переважають люди з психічними відхиленнями.	розширення географії тероризму в світі і його інтернаціоналізація	напад, що здійснюється як відкрито, так і з засідки
Мотиви самоствердження, додання своєї діяльності особливої значущості, подолання відчуження, стандартизації.	посилення взаємного впливу різних внутрішніх і зовнішніх соціальних, політичних, економічних та інших факторів, що сприяють виникненню і поширенню тероризму	мінування об'єктів промисловості, транспорту, зв'язку, військових об'єктів, житлових і адміністративних будівель
Корисливі мотиви, які можуть витіснити ідейні або переплітатися з ними. Крім того, кого-то просто наймають для здійснення терористичних актів.	підвищення рівня організованості терористичної діяльності, створення великих терористичних формувань з розвиненою інфраструктурою.	мінування місць постійного перебування або маршрутів пересування об'єкта злочинного посягання
Тероризм найчастіше є результатом абсолютного переконання у володінні вищої, остаточної істиною, унікальним рецептом «порятунку» свого народу, групи або навіть усього людства	зростання фінансового та матеріально-технічного забезпечення терористичних структур	застосування вибухових і отруйних речовин, закамфльованих під побутові предмети.
Тероризм і міжнародний тероризм як злочини і злочинні явища, як частина організованої злочинності, загрожують стати в XXI столітті серйозними перешкодами на шляху вирішення національних, регіональних і світових проблем.	прагнення суб'єктів тероризму опанувати засобами масового ураження людей	збройне захоплення заручників
Причини пов'язані з революційними процесами сучасної епохи та національно-визвольними рухами, їх специфічними аспектами та проявами в останні десятиліття.	спроби використання тероризму як інструменту втручання у внутрішні справи держав та використання суб'єктами тероризму міжнародних неурядових організацій	поширення шкідливих для здоров'я людей радіоактивних, хімічних, біологічних та інших небезпечних речовин і їх компонентів
Розвиток тероризму в сучасному світі пов'язана з зацікавленістю правлячої еліти в різних формах тероризму як засобу досягнення політичної мети у зовнішній та внутрішній політиці. Тероризм – зручний інструмент політичної боротьби. Тероризм завжди є непрямим потенційно	Розробка та вдосконалення нових форм і методів тероризму, спрямованих на розширення масштабів наслідків терористичних акцій і збільшення кількості жертв	застосування елементів комп'ютерних та інформаційних технологій

*Складено автором самостійно

З самого початку розслідування подій 11 вересня встановили зв'язок між терористами, які перебували в чотирьох літаках, і їх співучасників з фінансовими джерелами, розташованими в країнах Перської затоки Німеччини та деяких інших держава Західної Європи.

В якості ключових членів організації «Аль-Каїда» і одночасно розпорядників коштів були названі, зокрема, Рамзі бен аш-Шібх в Німеччині та Мустафа Ахмед аль-Хаснауї в Об'єднаних Арабських Еміратах [17].

Аналіз фінансової діяльності цих людей підтвердив, що терористичні акти 11 вересня були здійснені організацією «Аль-Каїда». Встановлено зв'язок між злочинцями, безпосередньо скоїли напади, іншими членами організації, що надавали їм підтримку з Німеччини, зокрема, із Захаром Мусауї. Телефонні й телеграфні контакти між Мусауї і Бен аш-Шібхом зіграли вирішальну роль в обвинуваченні Мусауї в участі в терактах 11 вересня. Фінансові розслідування також встановили зв'язок між Мусауї і членами «Аль-Каїди», пов'язаними з малайзійської організацією «Джамаа аль-Ісламі» [17].

Банківські системи включені у фінансування терористичних організацій у багатьох країнах світу. Відділення «Арабського Банку» використовуються деякими терористичними організаціями, подібними «Хамас» (особливо його дамаською філією), для переказу коштів на рахунки своїх прихильників для оплати терористичних операцій, зокрема, проводяться і на Західному березі річки Йордан.

Одним з головних способів отримання грошових коштів представниками терористичних організацій і груп є кримінал. Контрабанда, викрадення людей, вимагання, продаж наркотиків, підробка документів і т.д. Все це неповний перелік прийомів отримання фінансових коштів терористичними групами та спільнотами. Для здійснення своєї діяльності «Аль-Каїда» і «Хізбалла» видобувають велику частину коштів продажем наркотиків. За деякими даними, 35% коштів, які знаходяться в

розпорядженні «Аль-Каїди», отримані саме від цього виду злочинної діяльності. Багато даних вказують на те, що основні бази з виробництва і переробки наркотиків, контрольовані «Аль-Каїдою», знаходяться в Афганістані. «Хізбалла» ж контролює продаж наркотиків в Лівані, використовуючи отримані від продажу фінансові кошти на підтримку своїх прихильників на окупованих Ізраїлем територіях. Для отримання додаткових доходів «Хізбалла» та інші терористичні організації організовують і контролюють шляхи доставки наркотиків в США та країни Західної Європи. Міжнародне Агентство по боротьбі з наркотиками (АБН) провело розслідування, що мало на меті встановити шляхи поширення різних наркотиків, а також ступінь участі представників таких країн, як Іран, Йорданія, Ємен, Ліван, Сирія і таких терористичних організацій, як «Хізбалла» і «Хамас» в цьому процесі. Після закінчення розслідування глава АБН Аса Хатчінсон заявила, що більша частина доходів від продажу наркотиків йде на потреби терористичних організацій [17].

Організації «Хізбалла» і «Хамас» також активно діють на чорних ринках золота і дорогоцінних каменів. За словами офіційних осіб, останнім часом в Конго спостерігається «приплив головним чином ісламських екстремістів, які найактивнішим чином беруть участь у контрабанді алмазів. При цьому, терористичні групи отримують озброєння за схемою «зброю в обмін на алмази». Бельгійська влада видала постанову про арешт Віктора Бута, відомого торговця зброєю, який підозрювався в постачаннях озброєння руху «Талібан» і «Аль-Каїди», а також різним воюючим угрупованням по всій Африці.

За деякими даними, джерелом отримання коштів для терористичних організацій також є виробництво і розповсюдження неліцензійних копій комп'ютерних програм, музичної та відеопродукції, поширюваної на CD і DVD дисках.

Піратське використання охороняється законом інтелектуальної власності щорічно приносить мільйони доларів не тільки безпосередньо виробникам і розповсюджувачам контрабандної продукції, але також і представникам і терористичних угруповань, які отримують фінансові кошти у вигляді «ліцензійних платежів» - своєрідної данини, якої вони обкладають всіх виробників піратських копій продукції мультимедіа. За деякими даними, члени таких організацій, як «Фатх», «Хамас», а також Палестинської Національної адміністрації отримують фінансові кошти подібним чином.

У багатьох країнах світу, включаючи США, спецслужби ведуть пильну спостереження за діяльністю організацій і груп, підозрюваних у фінансуванні терористичних організацій. За заявою деяких офіційних осіб, близькосхідні терористичні угруповання щорічно отримують від 20 до 30 млн. дол від незаконного товарообігу в США. У деяких доповідях також вказується на те, що на території США терористичні організації та групи осіб, що підтримують їх, здійснюють у великих масштабах виробництво і поширення підроблених кредитних і продовольчих карток, банківських чеків. Зокрема, в цьому був викритий Абд аль-Гані Мескин, соратник Ахмеда Рессама, які були звинувачені в підготовці терористичного акту в міжнародному аеропорту Лос-Анджелеса в 2000 р [67].

Для прикриття різних видів незаконної діяльності терористичних структур залучаються деякі гуманітарні та благодійні організації. Проведення розслідування в подібних ситуаціях представляється у край скрутним, оскільки зачіпає організації, які могли бути випадково втягнуті в діяльність злочинних організацій та діяли ненавмисно поряд з тими організаціями, які були утворені виключно для підтримки терористичних організацій і працювали під маркою благодійних.

В даний час багато аналітиків вказують на той факт, що різні за своїм цілям і завданням, але об'єднані релігійним фактором, терористичні

організації готові об'єднатися у так званий ісламістський інтернаціонал. Як приклад наводять об'єднання зусиль «Аль-Каїди» та турецьких організацій «Ісламські Великі Вершники Сходу» і «Бригади Абу Хафса» до і після вчинення терористичних актів у Стамбулі 20 Листопад 2003р.

Прагнення створити стійку розгалужену мережу по всьому світу в співпраці з місцевими терористичними та злочинними угрупованнями дійсно має місце бути не тільки у керівників «Аль-Каїди», але й інших терористичних організацій. Зайвим підтвердженням тому може служити виявлення «філій» подібних організацій в європейських державах. На думку деяких аналітиків, а також представників правоохоронних органів ряду країн Європи, найбільш сильні і дієздатні підрозділи були створені в Німеччині, Італії та Іспанії. Деякі дослідники висловлюють припущення про те, що існують «законсервовані» осередку «Аль-Каїди» і дружніх їй організацій в 100 країнах світу [67].

На даний момент конкретних даних про існування єдиного центру з координації дій та фінансуванню терористичних операцій у «Аль-Каїди» та її прихильників немає. Слід також відзначити, що в даний час «Аль-Каїда» та інші подібні організації прагнуть не до широкого об'єднання, а до своєї «регіоналізації» своєї діяльності, а саме: концентрації своїх сил і засобів для використання дрібних і розрізнених терористичних угруповань і злочинних співтовариств. На сучасному етапі подібні терористичні групи перебувають на повному самозабезпеченні і самостійно шукають спонсорів і можливості фінансування в своїх регіонах і країнах. Якщо раніше спецслужбам вдавалося виходити на терористів, відстежуючи фінансові потоки, зазвичай виходили з країн Близького Сходу і великих мусульманських громад США та Західної Європи, то зараз цей спосіб отримання інформації став вкрай скрутним.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. одне із завдань держави – охорона своїх громадян від дій злочинних організацій (зокрема, здійснюють терористичну діяльність), використовуючи для цього весь арсенал засобів,

що знаходиться в його розпорядженні і забезпечує профілактику, стримування і захист, – стала однією з найбільш актуальних. Можливість повного знищення тероризму представляється, на жаль, малоімовірною. Однак те, що тероризм не може бути повністю викорінена, не означає, що слід відмовитися від здійснення заходів, що перешкоджають його поширенню. У цьому відношенні виявлення джерел фінансування діяльності терористичних організацій сприяє не тільки розслідування причин тих чи інших терористичних актів, а й запобіганню інших подібних протиправних діянь, що ведуть до великих людських і матеріальних втрат.

Висновки до розділу 1

1. Всебічно досліджено теоретичну концептуалізацію тероризму в світовій та вітчизняній науці. Визначено, що як соціально-політичне явище і суспільно небезпечне діяння тероризм має багатовікову історію. Його буденне і юридичне розуміння з плином часу змінювалося і розширювалося, але основна суть його – залякування влади і населення шляхом здійснення жорстокого насильства і погроз насильством з метою придушення та усунення політичних супротивників і конкурентів, нав'язування їм своєї лінії поведінки – залишається практично незмінною. змістом державного боргу є публічні відносини щодо випуску, обслуговування, погашення та визнання боргових зобов'язань уряду у формі державних цінних паперів, в інших формах урядових бюджетних запозичень; боргових зобов'язань, що виникають у результаті порушень бюджетного регулювання, а також інших зобов'язань, взятих на себе державою відповідно до чинного законодавства та міжнародних договорів. При цьому в основу визначення поняття закладаємо вид боргового зобов'язання, а також методи фінансової

діяльності держави.

2. Узагальнено та конкретизовано існуючу теоретичну базу і встановлено, що в сучасному світі поширення ідеології тероризму як засобу залучення до терористичної діяльності все ширших верств населення постійно зростає. Для вирішення цієї задачі використовуються різного роду інформаційні технології, що розповсюджуються через ЗМІ, Інтернет-ресурси та іншими каналами з метою надання ідейних установок і теоретичного обґрунтування насильства, нагнітання недовіри, наприклад, до керівництва держави серед населення, стимулювання соціально-політичних угруповань, діяльність яких відповідає інтересам терористичних організацій для досягнення поставлених цілей.

РОЗДІЛ 2

РОЗСЛІДУВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ В СВІТОВІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ

2.1 Оцінка ризиків та загроз, пов'язаних з тероризмом та його фінансуванням в Україні

Основна складність у виявленні джерел фінансування терористичної діяльності полягає у тому, що таке фінансування може відбуватися із легальних джерел, суми переказів бути незначними. Розслідування терористичних актів, які мали місце в США у вересні 2001 року, показало, що система протидії фінансуванню терористичної діяльності не була зламана, скоріше вона не була спроектована таким чином, щоб виявляти такі «звичайні» транзакції. Джерело загрози полягає у звичайності фінансових операцій, відсутності характерних ознак їх виявлення, розгалуженості фінансових інститутів, мобільності переказів та глибокому рівні проникнення фінансових послуг для всіх верств населення (простоти використання фінансових послуг) (рис.2.1.).

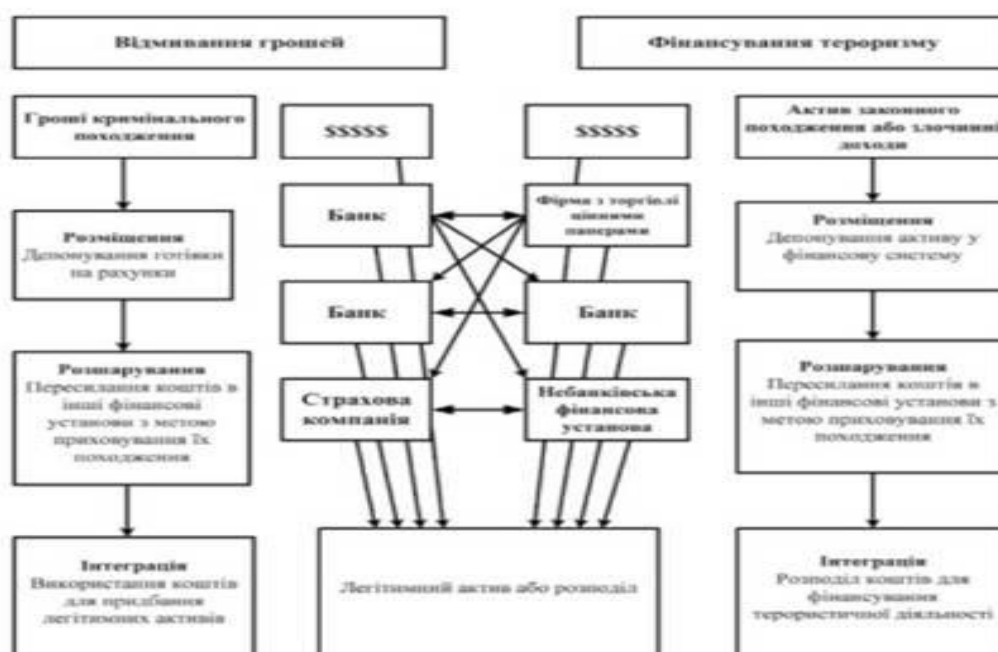

Рис. 2.1. Схема реалізації операцій з фінансування тероризму [6]

На сьогоднішній день недостатньо статистичних даних, на підставі яких можна зробити висновок щодо всіх джерел їх фінансування. Також, за отриманими від банків повідомленнями найбільша кількість фактів, що можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму. Детальний розподіл, виявлених фактів наведено на рис. 2.2.

Система протидії фінансування тероризму в Україні побудована відповідно до міжнародних стандартів в цій сфері (FATF), що підтверджується оцінкою Комітету Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL). Тим не менш, жодна фінансова система не може бути на повністю захищеною від можливості її використання з метою фінансування тероризму.

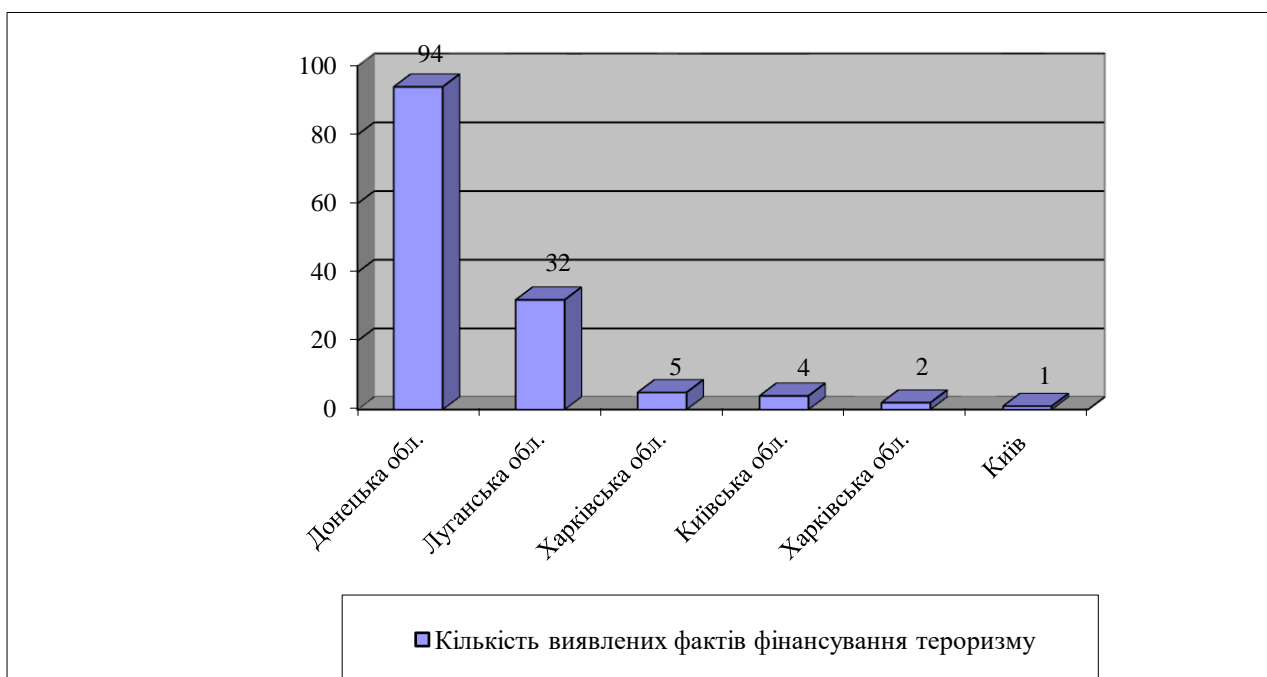

Рис. 2.2. Кількість виявлених банківськими установами фактів, що можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму *

*Побудовано на основі даних Державної служби фінансового моніторингу [42]

Серед мільйонів фінансових операцій та сотні фінансових інструментів ті, що проводяться та використовуються із метою фінансування тероризму та сепаратистської діяльності, мають викривлену сутність, при цьому не змінюють свою форму, характерні ознаки та властивості. Мова йде про те,

що починаючи з якогось моменту часу, звичайні фінансові операції можуть нести приховане призначення, при цьому наявні їх характеристики не змінюються, а отже існуючі механізми протидії опиняються не дієвимінансування.

Новітні інформаційні технології дозволяють швидко здійснювати вищезазначені фінансові операції без безпосереднього контакту ініціатора переказу із суб'єктом первинного фінансового моніторингу. Теоретично кіберпростір не має обмежень, тож, за наявності технічної можливості, існує вірогідність створення зловмисниками великої кількості віртуальних учасників (електронних гаманців, віртуальних засобів платежу тощо) з метою переказу коштів. Законодавчі обмеження, звісно, не дозволяють використати такий канал переказу коштів для переміщення дійсно значних сум, проте він з успіхом може бути використаним з метою надання адресної допомоги. Так, правоохоронними органами визначено відсутність контролю за здійсненням електронних переказів з використанням вітчизняних та іноземних платіжних систем, як основну вразливість фінансової системи, яка може бути використана для фінансування тероризму та сепаратизму.

Схеми фінансування тероризму можуть бути здійснені шляхом проведення фінансових операцій через різні банківські установи, що ускладнює їх виявлення. Таким чином, існуючі об'єктивні вразливості фінансової системи помножені на масштаби їх використання можуть становити досить високий ризик фінансування тероризму, але лише за умови коли загроза з боку терористичних організацій та сепаратистських рухів набуває масштабів стихійності.

Гроші, що надходять до терористів, можуть мати легальне або кримінальне походження. За даними дослідницької організації Council on Foreign Relations, основна проблема у виявленні фінансування тероризму полягає у тому, що до 70% усіх коштів терористи одержують з легальних джерел (хоча для одержання коштів вони активно використовують і незаконні джерела: контрабанда, рекет, торгівля наркотиками, зброєю й ін.).

Однак велику частину коштів терористи, одержують від бізнесу, благодійних фондів і приватних спонсорів, що найчастіше не знають, на яку мету витрачаються надані ними кошти. У той час коли легалізація передбачає управління коштами, що були отримані внаслідок предикатного злочину, фінансування тероризму, що само по собі вже є злочином, спонсує скоєння ще більш тяжкого злочину у майбутньому

Зміна характеру терористичної загрози в Україні вкрай негативно позначилась на криміногенній ситуації.

За даними Генеральної прокуратури України, в Україні зареєстровано кримінальні правопорушення за статтями КК України:

- 258 (терористичний акт): у 2013 р. – 4, у 2014 р. – 1515, у 2015 р. – 1305, у 2016 р. 1869, у січні–квітні 2017 р. – 538;
- 258–1 (втягнення у вчинення терористичного акту): у 2013 р. – 0, у 2014 р. – 7, у 2015 р. – 1, у 2016 р. – 5, у січні–квітні 2017 р. – 0;
- 258–2 (публічні заклики до вчинення терористичного акту): у 2013 р. – 2, у 2014 р. – 5, у 2015 р. – 5, у 2016 р. – 5, у січні–квітні 2017 р. – 0;
- 258–3 (створення терористичної групи чи терористичної організації): у 2013 р. – 1, у 2014 р. – 489, у 2015 р. – 877, у 2016 р. – 411, у січні–квітні 2017 р. – 130;
- 258–4 (сприяння вчиненню терористичного акту): у 2013 р. – 0, у 2014 р. – 12, у 2015 р. – 7, у 2016 р. – 4, у січні–квітні 2017 р. – 0;
- 258–5 (фінансування тероризму): у 2013 р. – 3, у 2014 р. – 60, у 2015 р. – 184, у 2016 р. – 99, у січні–квітні 2017 р. – 23[] (табл. 2.1).

Така динаміка вчинення терористичних злочинів не може не турбувати українське суспільство.

Однак не менше занепокоєння викликають статистичні дані, які свідчать про існування відчутної різниці між кількістю зареєстрованих упродовж 2014 р. – 4 міс. 2017р. терористичних злочинів та кількістю проваджень за цими правопорушеннями, які були передані до суду. Так, за даними Генеральної прокуратури України 27, у 2015 р. було обліковано 1295

кримінальних правопорушень за статтею 258 ККУ, а надіслано до суду лише 35 проваджень, у 2016 р. ці дані становили відповідно 1865 і 20, за 4 місяці 2017 р. – 538 і 1 відповідно.

Таблиця 2.1.

Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за статтями КК України [35]

Статті ККУ	2013	2014	2015	2016	2017
258	4	1515	1305	1869	538
258–1	–	7	1	5	–
258–2	2	5	5	5	–
258–3	1	489	877	411	130
258–4	–	12	7	4	–
258–5	3	60	184	99	23

Надзвичайно показовим видається порівняння кількості зареєстрованих правопорушень з кількістю засуджених осіб за статтями 258, 258–1, 258–2, 258–3, 258–4, 258–5.

Так, у 2014 р. зареєстровано 1515 терористичних актів (стаття 258 КК України), у 2015 р. – 1305 таких правопорушень, а у 2016 р. – 1869, однак за вчинення цих злочинів у 2014 р. жодна особа не була засуджена, у 2015 р. засуджено одну особу, а у 2016 р. – 7. Таким чином, за час проведення в Україні антитерористичної операції зареєстровано 4689 терористичних актів, а засуджено за їх вчинення усього 8 осіб.

Тобто зусилля правоохоронних органів, спрямовані на розслідування терористичних актів, а також пов'язані з цим фінансові витрати поки що не дають очікуваних результатів.

Не менш показовими видаються статистичні показники щодо кількості зареєстрованих в Україні кримінальних правопорушень за статтею 258–3 КК України (створення терористичної групи чи терористичної організації). У 2014 р. таких злочинів зареєстровано 489, а у 2015 р. – 877. Таким чином, спостерігалось суттєве (майже удвічі) збільшення кількості задокументованих фактів створення терористичної групи чи терористичної організації. У 2016 р. кількість зазначених злочинів знизилась до показника 2014 р. та зупинилась на позначці 411. Однак за створення терористичної групи чи терористичної організації у 2014 р. жодну особу не було засуджено, у 2015 р. засуджено уже 12 осіб, а у 2016 р. – 59. Таким чином, за вчинення протягом зазначеного періоду 1777 злочинів засуджено всього 71 особу. Тож можна припустити, що зазначені статистичні показники свідчать про необхідність належного законодавчого закріплення процедури визнання організацій терористичними, що, як видається, дозволить поліпшити ефективність розслідування правопорушень, передбачених статтею 258–3 КК України [23].

Правоохоронними органами упродовж 2014-2017 років до судових органів за вчинення злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю, а саме передбачених статтями 258–258-5 Кримінального кодексу України передано 1 339 кримінальних проваджень відносно 2 369 фізичних осіб¹², зокрема:

у 2014 році – 58 кримінальних проваджень щодо 85 осіб, з яких судами розглянуто 39 справ (винесено 3 вироки та засуджено 3 особи);

у 2015 році – 425 кримінальних проваджень щодо 553 осіб (у т. ч. 19 – у складі організованої групи або злочинної організації), з яких судами розглянуто 226 справ та винесено 69 вироків і засуджено 52 особи;

у 2016 році – 464 кримінальні провадження щодо 809 осіб (у т. ч. 66 – у складі організованої групи або злочинної організації), з яких судами розглянуто 280 справ та винесено 135 вироків і засуджено 103 особи;

упродовж 6 місяців 2017 року – 392 кримінальних провадження щодо 922 осіб (у т.ч. 61 – у складі організованої групи або злочинної організації), з

яких судами розглянуто 192 справи та винесено 65 вироків і засуджено 55 осіб [23].

Служба безпеки України, яка є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, вживає дієві заходи з протидії ризикам та загрозам тероризму. У результаті вжитих впродовж 2015-2017 років заходів та слідчих (розшукових) дій з метою протидії міжнародному тероризму:

- припинено функціонування 5 транснаціональних логістичних мереж ІДІЛ;
- викрито протиправну схему забезпечення бойовиків паспортами громадян України, паспортами громадян України для виїзду за кордон, у тому числі біометричними;
- ліквідовано 23 «перевальні пункти», що використовувались для переховування бойовиків у різних регіонах України;
- виявлено 86 членів та прихильників ІДІЛ та «Аль-Каїди», 17 з яких перебували в міжнародному розшуку;
- до кримінальної відповідальності за злочини у сфері тероризму та інші пов'язані злочини (за статтями 255, 2581, 2583, 263, 332, 358 Кримінального кодексу України) притягнуто 9 членів та прихильників ІДІЛ, стосовно 3 організаторів каналу переправлення бойовиків ІДІЛ обвинувальні акти передані до суду (за статтями 258-3, 258-5, 263 та 358 Кримінального кодексу України);
- видворено/примусово повернуто з України 53 члена ІДІЛ;
- 1 355 прихильникам ІДІЛ заборонено в'їзд в Україну;
- попереджено спробу організації прихильниками ІДІЛ підризу автомобіля в громадському місці [34].

Інформація наведена у звітах Державної судової адміністрації України. Відповідно до наказів ДСА України від 05.06.2006 №55 та від 14.11.2012

№153 звітність судів подається лише за відповідні звітні періоди – півріччя та рік. У разі вчинення декількох злочинів, облік ведеться за статтею Кримінального кодексу України, санкція якої передбачає більш суворе покарання

З метою протидії загрозам інспірації створення функціонерами іноземних держав при залученні місцевих громадян з сепаратистськими настроями в південних та східних регіонах країни терористичних та диверсійних груп у 2016 році, було виявлено та припинено на території України діяльність трьох ДРГ, пов'язаних з незаконними збройними формуваннями на території ОРДЛО, при цьому затримано 12 осіб, вилучено зброю, боєприпаси та вибухові пристрої, які планувалося використати для здійснення терористичних актів на території Одеської та Херсонської областей. У 2017 році припинено діяльність законспірованої терористичної групи, яка здійснювала готування терористичного акту стосовно одного з народних депутатів України. Під час затримання керівника групи вилучено близько 1-го кілограма вибухової речовини (пластид), 5 електродетонаторів, пістолет «Вальтер» з глушником, близько 100 патронів до нього, бойовий квадрокоптер, який планувалося використати для скоєння теракту [23].

Отже, ризик фінансування тероризму слід розглядати як похідну від загрози терористичної діяльності та вразливості фінансової системи бути використаною з метою фінансування такої діяльності.

2.2. Аналіз незаконного використання неприбуткових організацій у фінансуванні тероризму

Міжнародна та внутрішньодержавна боротьба з фінансуванням тероризму продемонструвала, що терористи та терористичні організації використовують сектор НПО з метою отримання і переміщення коштів, надання матеріальнотехнічної підтримки, заохочення вербування терористів чи підтримання терористичних організацій та операцій іншим чином. Таке зловживання не лише сприяє терористичній діяльності, але також підриває довіру до донорів та ставить під сумнів прозорість намірів діяльності НПО. За результатами цього дослідження виявлено ряд основних способів та ризиків незаконного використання некомерційних організацій або ризиків такого протизаконного використання:

- перенаправлення грошових коштів;
- підтримання НПО або їх керівниками зв'язків зі злочинцями;
- використання НПО шляхом введення керівництва організації в оману, тобто не інформуючи про кінцеву ціль встановлення взаємозв'язків; незаконне використання НПО для заохочення вербування нових членів та прихильників терористичного утворення;
- незаконне використання проектів, реалізацію яких забезпечує НПО. У даному випадку ресурсні потоки мають законне походження, але діяльність НПО не досягає визначеної цілі;
- створення фіктивних НПО для виманювання пожертви у донорів [38].

Дані ризики не виключають один одного, оскільки багато з них зустрічаються одночасно у різних ситуаціях. Основні методи та схеми, за допомогою яких злочинці та злочинні угруповання здійснюють фінансування тероризму (сепаратизму) висвітлено у типологічному дослідженні Держфінмоніторингу 2017 року, яке розміщено на офіційному веб-сайті у розділі «Типології/ Рекомендації по виявленню схем відмивання коштів». Законодавство у сфері ПВК/ФТ визначає фінансові операції проведені за

участю НПО як такі, що несуть у собі потенційно високі ризики. Закон про запобігання та протидію встановлює заходи з фінансового моніторингу щодо фінансових операцій, зокрема, щодо НПО. Такі заходи передбачають процедури ідентифікації, верифікації, вивчення клієнта, поглибленої перевірки, уточнення інформації (в т.ч. щодо НПО), систему управління ризиками, зупинення та відстеження фінансових операцій, проведення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу тощо. На національному рівні Міністерством фінансів України впроваджено класифікацію клієнтів відповідно до Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. Такі Критерії ризиків охоплюють категорію – НПО. Світова практика та міжнародні експертні оцінки свідчать, що існують численні випадки залучення НПО до схем ВК/ФТ [38].

Кількість економічних злочинів у 34 тисячі, що відповідає 7 % від загального числа зареєстрованих злочинів (майже 496, 123 тис. злочинів).

У Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України, за станом на 01.07.2018, зареєстровано 1 264 969 юридичних осіб з яких 179 056 НПО, що складає 14% від загальної кількості осіб (рис.2.3)

Зареєстровані НПО розподіляються на наступні види:

- бюджетні установи – 49 068 суб'єктів, що складає 28% від загальної кількості НПО;
- громадські об'єднання – 36 899 суб'єктів, що складає 21% від загальної кількості НПО;
- об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, асоціації власників жилих будинків – 21 834 суб'єктів, що складає 12% від загальної кількості НПО;
- релігійні організації – 20 018 суб'єктів, що складає 11% від загальної кількості НПО;

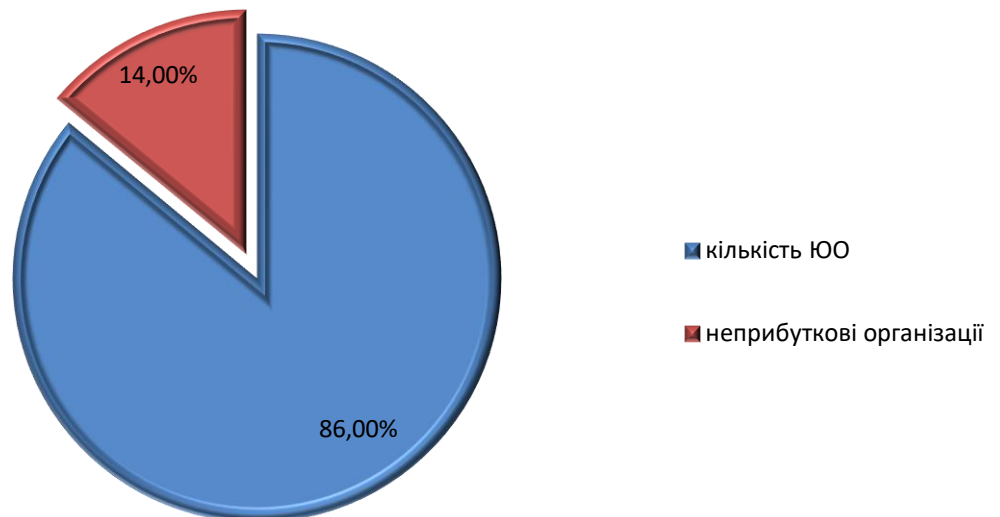

Рис. 2.3. Питома вага неприбуткових організацій в структурі юридичних осіб в Україні [38]

- професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок – 18 290 суб'єктів, що складає 10% від загальної кількості НПО;
- благодійні організації – 9 191 суб'єкт, що складає 5% від загальної кількості НПО;
- інші типи неприбуткових установ – 23 756 суб'єктів, що складає 13% від загальної кількості НПО.

Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України. Детальна інформація щодо розподілу НПО за видом суб'єктів наведена на рис. 2.2.

За I півріччя 2018 року Держфінмоніторингом отримано 77 215 повідомлень про підозрілі операції (ППО) (1,8% від загальної кількості отриманих повідомлень про підозрілі операції), які здійснені за участю 14 990 НПО, на загальну суму 98 327,2 млн. гривень. Інформація щодо розподілу ППО в розрізі ознак фінансового моніторингу наведена у таблиці 2.4.

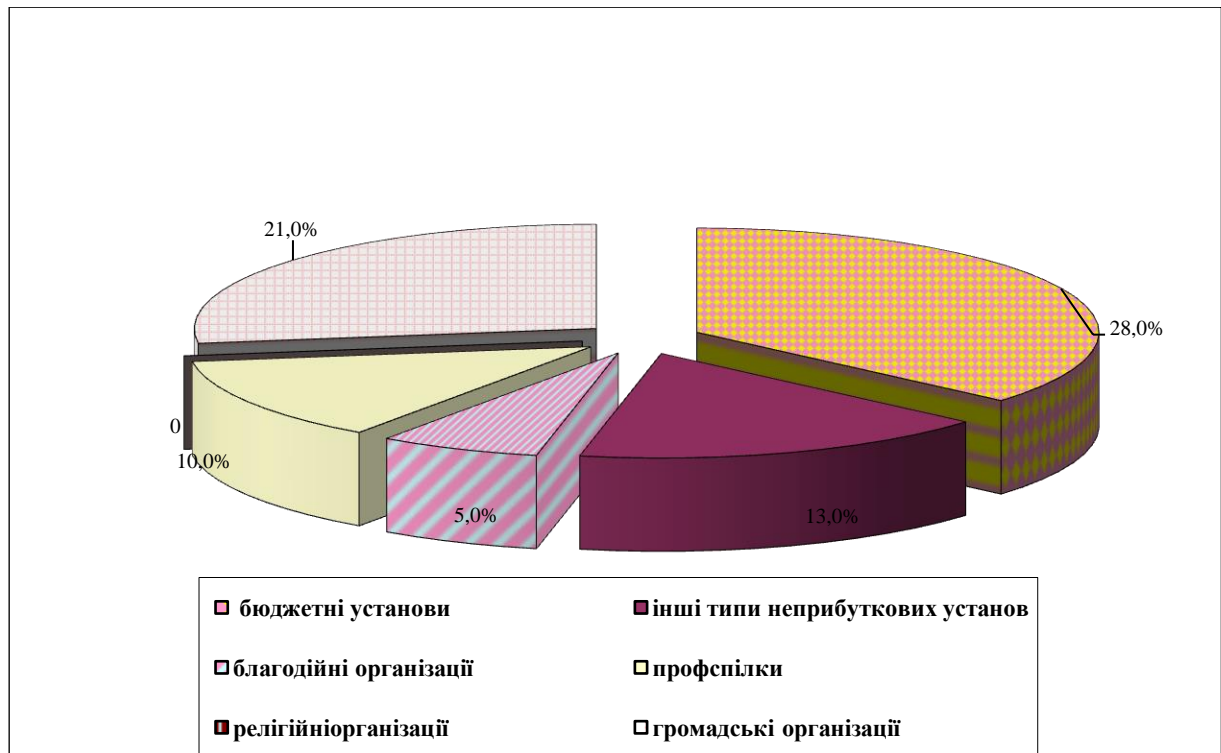

Рис. 2.4. Розподіл неприбуткових організацій за видом суб'єктів господарювання (станом на перше півріччя 2018 р.) [38]

Слід зазначити, що 99% ППО відносно НПО отримано за ознаками обов'язкового фінансового моніторингу. Найбільша частка ППО щодо фінансових операцій проведених за участю НПО надійшла за наступними ознаками фінансового моніторингу.

Таблиця 2.2.

Розподіл повідомлень про підозрілі операції в розрізі ознак фінансового моніторингу [38]

Назва показника.	Кількість ППО, од	%	Сума ППО, млн. грн.	%
Загалом	77215	100%	98327,2	100%
Обов'язковий фінансовий моніторинг	76348	98%	96783,5	98%
Внутрішній фінансовий моніторинг	389	1%	57,2	0,1%
Обов'язковий та внутрішній фінансовий моніторинг	478	1%	1486,5	2%

Ознаки обов'язкового фінансового моніторингу:

«5500. Перерахування коштів неприбутковою організацією»;

«5510. Отримання коштів неприбутковою організацією»;

«5610. Фінансові операції з переказу коштів особами, щодо яких встановлено високий ризик»;

«5600. Фінансові операції з отримання коштів особами, щодо яких встановлено високий ризик»;

«5614. Фінансові операції з переказу коштів особами, які пов'язані з національними публічними діячами»;

«5604. Фінансові операції з отримання коштів особами, які пов'язані з національними публічними діячами»;

Ознаки внутрішнього фінансового моніторингу:

«900. Інші фінансові операції, для яких у суб'єкта первинного фінансового моніторингу виникають підстави вважати, що фінансова операція проводиться з метою легалізації (відмивання) доходів або фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення»;

«115. Прийняття суб'єктом первинного фінансового моніторингу коштів (платіжних документів до їх оплати) від особи, яка надсилає кошти на адресу іншої сторони цивільноправової угоди, внаслідок чого такі кошти повертаються без виконання фінансової операції у зв'язку з її відмовою щодо їх прийняття»;

«416. Регулярне одержання або надання фінансової допомоги, в тому числі від нерезидентів, чи надання фінансової допомоги нерезидентам»;

«326. Неодноразове здійснення фінансових операцій на суму нижче встановленого порогу, що мають ознаки обов'язкового фінансового моніторингу» [45].

Аналіз видів неприбуткових організацій – учасників підозрілих операцій У І півріччі 2018 року Держфінмоніторингом отримано ППО щодо

фінансових операцій проведених за участю 77 215 НПО. Серед отриманих ППО найбільшу питому вагу займають: за кількістю учасників – громадські організації (19%), професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок (18%) та інші види НПО (18%); за кількістю ППО – інші види НПО (21%), громадські організації (18%), благодійні фонди (організації) (16%); за сумою ППО – громадські організації (36%), інші види НПО (28%), благодійні фонди (організації) (12%). Детальна інформація щодо аналізу учасників ППО наведена у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Інформація щодо аналізу учасників за повідомленням про підозрілі операції [38]

№. %	Вид НПО	Кількість суб'єктів, од	%	Кількість ППО, од.	%	Сума ППО, млн. грн.	%
	Загалом	14 990	100	77 215	100	98 327,2	100
1.	Громадські організації	2 867	19	14 077	18	35 375,6	36
2.	Благодійні фонди (організації)	2 448	16	12 709	16	11 640,2	12
3.	Житлово-будівельні кооперативи, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків	2 318	15	9 805	13	4 022,3	4
4.	Професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок	2 644	18	9 250	12	5 166,8	5
5.	Установи, організації, створені органами державної влади України, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів	1 178	8	7 966	10	7 534,4	8
6.	Інші юридичні особи, діяльність яких не передбачає одержання прибутку	776	5	7 298	9	7 106,3	7
7.	Інші види НПО	2 759	18	16 110	21	27 481,6	28

На даний час Службою безпеки України виявлено наступні канали фінансового та матеріально-технічного забезпечення терористів:

1) Схема так званого «перерваного» транзиту. Включає: постачання товарно-матеріальних цінностей на тимчасово окуповані Російською Федерацією частини території Донецької та Луганської областей України; діяльність суб'єктів підприємницької діяльності (резидентів України) та їх контрагентів з юридичними особами іноземних країн (нерезидентів), в інтересах яких нібито здійснюється постачання товарів тощо.

2) Співпраця з окремими юридичними особами, які знаходяться на тимчасово окупованій Російською Федерацією частині території Донецької та Луганської областей України. Діяльність українських підприємств, що співпрацюють з окремими юридичними особами на неконтрольованих районах Донецької та Луганської областей, або реквізити яких (щодо українських підприємств) використовуються для відкриття рахунків в російських банківських установах (тобто так звані «дзеркальні підприємства»). Як наслідок існує загроза незаконного бюджетного відшкодування податку на додану вартість на користь підприємств, що фактично не знаходяться на підконтрольній українській владі території; сплата податків та зборів до бюджетів незаконних організацій «ДНР/ЛНР» підприємствами, що формально перереєструвалися на підконтрольній території тощо [35].

3) Переказ коштів до частин території Донецької та Луганської областей України, що тимчасово окуповані Російською Федерацією. Співпраця з окремими юридичними особами, які знаходяться на тимчасово окупованій Російською Федерацією частині території Донецької та Луганської областей України.

Канали переказу коштів на тимчасово непідконтрольній українській владі території Донецької та Луганської областей:

- використання схем «взаємозаліку» коштів;
- застосування електронних платіжних інструментів для здійснення легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом, з

метою їх подальшого використання для фінансування терористичної діяльності;

- перевезення готівки з використанням «кеш-кур'єрів»;
- використання фінансових інструментів на пред'явника, що сприяють анонімності власника або емітента;
- міжнародні системи переказу коштів, міжнародні карткові платіжні 5 За інформацією Служби безпеки України. Системи, електронні платіжні системи, що використовуються терористичними організаціями, групами та окремими особами для фінансування терористичної діяльності;
- кошти неприбуткових організацій і фізичних осіб з-поміж громадян України та іноземців, які постійно або тимчасово перебувають в Україні, що регулярно надходять з-за кордону через міжнародні системи переказу;
- готівкові кошти, що знімаються фізичними особами з банківських карток у банкоматах чи касах банків, у т.ч. емітованих російськими банками та їх дочірніми фінансовими установами в Україні;
- «конвертаційні центри», що підконтрольні терористичним організаціям, групам та окремим особам, причетним до терористичної діяльності;
- кошти підприємств, фізичних осіб-підприємців, що знаходяться на тимчасово непідконтрольних українській владі територіях, які сплачуються до бюджетів терористичних організацій;
- кошти, які перераховуються з державного бюджету та фондів, підприємствами, установами та організаціями різних форм власності (пенсійне забезпечення, соціальні виплати, заробітна плата тощо) на карткові рахунки фізичних осіб, що перебувають на непідконтрольній українській владі території;

- кошти, отримані від інших видів протиправної діяльності (реалізація незаконно видобутих корисних копалин, підакцизних товарів, наркотичних речовин і прекурсорів, шахрайських дій з майновими активами громадян тощо);
- безпосереднє постачання (забезпечення постачання) з Російської Федерації матеріальних ресурсів (у т. ч. військового призначення) на тимчасово непідконтрольні території Луганської та Донецької областей з метою підтримки т. зв. «ДНР/ЛНР». Актуальні механізми фінансування тероризму:
- надходження коштів у невеликих розмірах від різних осіб упродовж короткого проміжку часу на користь однієї особи з призначенням «допомога», «на лікування», «благодійна допомога» тощо;
- платежі здійснюються особами, які не повністю знають або без бажання повідомляють деталі платежу (адресу, контактну та іншу інформацію);
- операція з виплати електронного переказу, в якому відсутня повна інформація про ініціатора або отримувача;
- зарахування коштів на розрахунковий/картковий рахунок особи, або переказ на ім'я фізичної особи, що здійснюється без відкриття рахунку, якщо наявна інформація свідчить, що джерелом такого зарахування/переказу є кошти, перераховані за допомогою платіжних систем, оператори яких не зареєстровані на території України, у тому числі за допомогою електронних грошей [34].

У випадку нелегального походження коштів, схеми фінансування тероризму ускладнюються елементами, покликаними нівелювати ризик викриття зв'язку між коштами та джерелом їх походження. У таких схемах зловмисники вдаються до розміщення злочинних доходів та їх розшарування шляхом зміни форми активу, використання різних фінансових інструментів, підставних осіб тощо. Такі схеми мають певні аналогії зі схемами легалізації

доходів, отриманих злочинним шляхом, з тією різницею, що реалізуються без останньої фази – інтеграції коштів у фінансову систему, проте із подальшим переказом коштів кінцевому одержувачу. Разом з тим, новітні інформаційні технології дозволяють швидко здійснювати вищезазначені фінансові операції за відсутності безпосереднього контакту ініціатора переказу із суб'єктом первинного фінансового моніторингу. Кіберпростір не має обмежень, у зв'язку з чим, за наявної технічної можливості, існує вірогідність створення зловмисниками великої кількості віртуальних учасників (електронних гаманців, віртуальних засобів платежу тощо) з метою переказу коштів терористам (організаціям). У I півріччі 2018 року до Держфінмоніторингу надійшло 17 листів ПО з інформуванням щодо наявності підозр відносно можливого ФТ за участю НПО. Такі інформування містили відомості щодо 112 НПО, які були суб'єктами кримінальних проваджень та/або оперативно-розшукових справ. Більш детальна інформація щодо розподілу суб'єктів кримінальних проваджень та/або оперативно-розшукових справ за видами НПО наведена у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Розподіл суб'єктів кримінальних проваджень
та оперативно-розшукових справ за видами неприбуткових організацій

[38]

Види НПО	Кількість суб'єктів
Громадські організації	91
Благодійні організації 10	10
Релігійні організації 5	5
Політичні партії 2	2
Фонди 1	1
Інші особи 2	2
Разом 112	112

Всі такі інформування Держфінмоніторингом опрацьовані та фінансові операції зазначених суб'єктів, які є фігурантами кримінальних проваджень та/або оперативно-розшукових справ, стали об'єктом фінансового моніторингу та аналізу.

У складі таких матеріалів до ПО передано 1 524 ППО, які здійснені за участю 83 НПО, на загальну суму 1 418,4 млн. гривень. Розподіл переданих ППО в розрізі видів НПО наведено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Розподіл переданих повідомлень про підозрілі операції в розрізі видів неприбуткових організацій [38]

№. %	Вид НПО	Кількість суб'єктів, од	%	Кількість ППО, од.	%	Сума ППО, млн. грн.	%
	Загалом	83	100	1524	100	1418,4	100
1.	Громадські організації	13	7%	33	2,2%	19,3	1,4%
2.	Благодійні фонди (організації)	11	13,3%	35	2,3%	35 17,9	1,3%
3.	Житлово-будівельні кооперативи, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків	40	48,2%	734	48,2%	504,4	35,6%
4.	Пенсійні фонди	2 693,	2,4%	384	25,2%	6	48,9%
6.	Інші юридичні особи, діяльність яких не передбачає одержання прибутку	6	7,2%	318	20,9%	176,5	12,4%
7.	Інші види НПО	11	13,3%	20	1,3%	6,7	0,5%

У I півріччі 2018 року Держфінмоніторингом направлено до ПО 32 узагальнених матеріали стосовно підозрілих операцій, проведених за участю НПО.

Держфінмоніторингом передано до правоохоронних органів ППО за підставами (підозрами), які наведені у таблиці 2.6.

Відомості щодо розподілу кількості ППО, кількості суб'єктів НПО, суми підозрілих операцій в розрізі підстав (підозр).

Таблиця 2.6.

Кількість повідомлень про підозрілі операції та суми за операціями матеріалів з протидії фінансуванню тероризму [38]

Підстави (підозрами)	Кількість ППО	Кількість суб'єктів НПО	Сума підозрілих операцій за матеріалами ПФР, млн. грн.
за предикатними злочинами	1 068	49	612,4
фінансування тероризму	384	2	693,7
легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом	72	32	112,3
Загалом	1 524	83	1 418,4

Предикатними злочинами були наступні статті КК України (табл. 2.7.)

Проведений аналіз свідчить про наявність фактів незаконного використання НПО та значний ризик такого протизаконного використання. Найбільш розповсюдженими ознаками ризику використання НПО для ВК/ФТ є:

- введення в оману, створення фіктивних НПО;
- подрібнення фінансових операцій здійснених за участю НПО;

- проведення фінансових операцій за участю НПО без належного пояснення суті таких операцій;
- переказ коштів НПО на користь юридичних осіб, діяльність яких не має спільних інтересів;
- придбання товарів подвійного призначення;
- проведення НПО діяльності на територіях, які є прилеглими до здійснення військових дій;

Таблиця 2.7

Статті Кримінального кодексу України щодо предикатних злочинів [21]

Номер статті КК України	Назва статті
109	Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади
110	Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України
191	Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем
192	Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою
205	Фіктивне підприємництво
210	Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням
212	Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)
258	Фінансування тероризму
364	Зловживання владою або службовим становищем
366	Службове підроблення
368	Незаконне збагачення

- переказ коштів на користь осіб, пов'язаних з НПО;

- витрачання коштів НПО без формування відповідної звітності про їх використання;
- для відкриття банківських рахунків НПО використовуються треті особи, які діють за дорученням;
- витрати НПО не відповідають задекларованим напрямкам діяльності;
- причетність осіб, які пов'язані із вчиненням злочинів, до діяльності НПО;
- фіктивна діяльність НПО. Зазначені ознаки не є вичерпними, а є лише індикаторами для подальшого більш детального аналізу діяльності НПО. Сукупність встановлених ознак ризикованої діяльності свідчить про високий ризик такого суб'єкта НПО для ВК/ФТ.

2.3. Особливості організації досудового розслідування фінансування тероризму

Зважаючи на те, що терористичні акти різняться великою кількістю способів правоохоронного органу України заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, яке містять фактичні дані, а саме безсумнівні відомості про застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, а також наявність погрози вчинення зазначених дій. Ця інформація може надходити у вигляді заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення з ознаками злочину терористичної спрямованості, як в усній формі, так і письмово. Частіше за все, проблеми досудового розслідування терористичних актів, пов'язані:

1) зі складністю виявлення слідів, які вказують на причетність певних осіб до вчинення терористичного акту (сліди можуть бути знищені вибухом, пожежею, в результаті паніки серед потерпілих, свідків, а в окремих випадках і учасниками слідчого огляду, які не звернули на них уваги і не дослідили їх належним чином);

2) зі складністю встановлення мети та мотиву підозрюваного у випадках, коли не було висунуто прямих погроз або якихось вимог до вчинення або після вчинення терористичного акту;

3) з об'єктивними складнощами в роботі зі свідками, що зумовлені як психологічним шоком, панікою, так і особливостями людського сприйняття;

4) зі створенням терористами несприятливого емоційного стану, що породжує багато чуток, викривлення інформації, домислів з боку свідків, а також безпідставним визнанням провини деякими психічно невірноваженими особами, бажаючими повернути до себе увагу, чим заважають процесу розкриття злочину та кримінальному провадженню;

5) з протидією розслідуванню з боку терористів, від намагань перешкоджати кримінальному провадженню аж до погроз вчинити повторні терористичні акти, якщо не будуть виконані їх вимоги. Усі ці складнощі необхідно враховувати під час планування початкового етапу розслідування терористичного акту, а тому постають організаційні питання – про сили, які потрібні для успішного розслідування кримінального правопорушення та про створення оптимальних умов для цього. Для досягнення успіху необхідні цілеспрямованість, чітка організація та планування роботи членів слідчо-оперативної групи. «Планування розслідування – це його організуючий і направляючий початок. Ним має бути перейняте розслідування у кожній конкретній справі, проведення кожної конкретної слідчої дії, уся робота слідчого в цілому» [3].

У відповідності з інформацією внесеною до Єдиного реєстру досудових розслідувань можна виділити наступні шляхи здійснення фінансування терористичної та/або сепаратистської діяльності:

- добровільна передача власних готівкових коштів фізичними особами представникам терористичних та/або сепаратистських організацій;
- перерахування грошових коштів на карткові рахунки членів терористичних угруповань;
- несанкціоноване списання грошових коштів із рахунків юридичних осіб;
- матеріальне забезпечення терористичних угруповань особами, використовуючи своє службове становище;
- вимагання фінансової допомоги у суб'єктів господарської діяльності особами, використовуючи своє службове становище;
- використання фіктивних фінансових структур для отримання готівкових коштів;
- вчинення грабежів, розбоїв, викрадення людей з метою отримання грошових коштів;
- збір коштів у соціальних мережах під виглядом благодійної допомоги групою фізичних осіб;
- перерахування грошових коштів за допомогою електронних платіжних систем на адресу підставних осіб [22].

Звісно, вищезазначений поділ є умовним, оскільки схеми фінансування тероризму та сепаратизму можуть поєднувати різні вищезазначені елементи. Однак, з метою типологічного опису буде здійснено виокремлення елементів в розповсюджених схемах фінансування тероризму та сепаратизму. Терористичні організації та сепаратистські рухи використовують різні джерела доходів та методи переказу коштів. В залежності від джерела доходів, виду та обсягу активу, екстреності переказу та кількості одержувачів різняться й схеми фінансування тероризму та сепаратизму. Метою будь-якої схеми фінансування тероризму та сепаратизму залишається надійне фінансове забезпечення одержувача із мінімальним привертанням уваги фінансового посередника до фінансової операції. Зазвичай, за умови

легального походження коштів, обрана схема фінансування буде характеризуватися використанням простих, повсякденних, швидких та зручних методів переказу, фінансових інструментах. Зазвичай, такі фінансові операції не будуть відрізнятися від багатьох аналогічних, що проводять фінансові посередники. При мізерних сумах переказу, зловмисникам навіть можливо уникнути процедури ідентифікації. Також, з метою уникнення процедур обов'язкового фінансового моніторингу, до схем фінансування залучаються посередники, фінансові операції проводяться через різні фінансові установи, або суми фінансової операції подрібнюються.

Як правило, успіх досудового розслідування злочину, який має ознаки терористичного акту, вчиненого з використанням вибухового пристрою залежить, насамперед, від правильної організації роботи слідчо-оперативної групи, раціональному вибору, розстановці та використанні сил, знарядь і засобів, які має у своєму розпорядженні слідчий, створенні оптимальних умов для проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів саме на початковому етапі розслідування. Без перебільшення можна сказати, що на цьому найбільш відповідальному і складному проміжку досудового розслідування виконується основна частина роботи з розкриття злочину, закладається основа для успішного подальшого здійснення кримінального провадження. Крім того, слід звернути увагу, що якщо слідчий отримує важливі відомості щодо обставин вчиненого злочину від оперативного підрозділу, то ці дані не можуть слугувати доказами у кримінальному провадженні без ретельної перевірки їх шляхом проведення слідчих дій. Вони можуть бути використані в процесі доказування лише тоді, коли будуть відповідати вимогам, що пред'являються до доказів кримінальним процесуальним законодавством [23]. Проте таких відомостей іноді достатньо, щоб виключити ту або іншу версію, яка не знайшла свого підтвердження. Таким чином, вирішення проблем початку та організації досудового розслідування у кримінальному провадженні про вчинення терористичного акту відіграє вирішальну роль у забезпеченні повноти, об'єктивності та

всебічності розслідування, притягненні винних до кримінальної відповідальності та постановлення законного судового рішення.

Основним завданням під час розслідування кожного злочину є встановлення його обставин, які необхідні для прийняття обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні. Сукупність таких обставин формує предмет доказування у кримінальному провадженні, який уточнюється залежно від ознак конкретного злочину. З урахуванням статті 91 Кримінального процесуального кодексу України визначено обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні зазначеної категорії злочинів. Особливостями доказування у кримінальних провадженнях щодо фінансування терористичних груп (організацій), що діють на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областях є необхідність встановлення обізнаності особи, яка переводить активи у тимчасово окуповані території, що вони будуть використані з метою фінансування тероризму [15].

Здійснюючи доказування, органи і особи, які здійснюють кримінальне провадження, повинні встановити такий обсяг обставин, який буде достатнім для правильного вирішення провадження по суті. Науковці останнім часом привертають увагу проблемам визначення обставин, що підлягають доказуванню у різних категоріях кримінальних проваджень, це стосується і особливостей предмета доказування у кримінальних провадженнях про фінансування терористичних груп 311 (організацій). Тому ця проблема є актуальною і потребує подальшого вивчення.

Предмет доказування, як правова категорія, належить до фундаментальних понять теорії доказів. Правильному визначенню предмета доказування сприяє виконання завдань кримінального судочинства, передбачених статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) встановлення всіх обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Помилка у визначенні предмета доказування може потягнути безкінечне чи, навпаки, поверхневе

встановлення обставин, які підлягають доказуванню, що, в свою чергу, унеможлиблює прийняття правильного, законного та обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні [16]. Таким чином, чітке визначення предмета доказування у кримінальному провадженні виступає необхідною передумовою встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню. Визначення предмета доказування у кожному кримінальному провадженні, насамперед, залежить від особливостей вчиненого кримінального правопорушення. Відтак і предмет доказування в різних категоріях кримінальних проваджень є різним [2].

В такому разі стає зрозумілим, що, встановивши шляхом юридичного доказування в конкретному діянні певної особи складу злочину, ми виконаємо завдання і щодо захисту прав і свобод людини, і щодо невідворотності покарання за вчинений злочин, і щодо справедливості призначеної судом міри покарання, і, отже, встановимо таким чином визначальний сконцентрований напрям доказування в кримінальному процесі, який і буде науково обґрунтованим предметом доказування.

Основним завданням під час розслідування кожного злочину є встановлення його обставин, які необхідні для прийняття обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні. Сукупність таких обставин формує предмет доказування у кримінальному провадженні, який уточнюється залежно від ознак конкретного злочину.

Фактичний склад злочину як предмет доказування в кримінальному судочинстві, як зазначає В. Г. Гончаренко, встановлюється за визначеними в КПК процедурами шляхом виявлення й дослідження фактів і обставин, які створюють неспростовну систему доказів, що охоплюють повною мірою склад злочину та інші дані, необхідні для прийняття остаточного рішення у справі [3].

Для початку зазначимо, що одним із проблемних питань предмету доказування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії залишається

точність законодавчого визначення злочинного посягання на зазначений об'єкт. Так, у частині 1 статті 258-5 Кримінального кодексу України (далі – КК України) (у чинній редакції) встановлено, що «фінансування тероризму, тобто дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи (організації), – карається ...» – з даної диспозиції предмет злочину, що розглядається, взагалі не виділено [21].

У абзаці 50 частині 1 статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII [4] під предметом фінансуванням тероризму визначається надання чи збір будьяких активів, під якими у абзаці 1 частині 1 статті 1 цього Закону визначаються кошти, майно, майнові і немайнові права. Схожа дефініція фінансування тероризму надається в абзаці 5 частини 1 статті 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. № 638-IV, у якому так само простежується єдиний підхід до розуміння активів у абзаці 3 частині 1 статті 1 зазначеного Закону. Таким чином законодавець у двох зазначених випадках визнає, що предметом фінансування є активи у формі коштів, майна, майнових і немайнових прав.

Мінімальний розмір предмета фінансування тероризму законом не встановлено, тому його оцінка здійснюється в сукупності з іншими ознаками цього злочину, враховуючи значення факту фінансової або іншої майнової підтримки для терористичної діяльності.

Серед усіх обставин, що підлягають доказуванню в ході досудового розслідування кримінальних проваджень про фінансування терористичних груп (організацій), які діють на тимчасово окупованих територіях Луганської

та Донецької областях, у першу чергу, повинні бути встановлені обставини, що відносяться до події злочину.

У контексті розгляду особливостей досудового розслідування фінансування тероризму доцільно розглянути практику європейського суду з прав людини щодо проведення досудового розслідування в «кризових ситуаціях».

Мир і безпека по праву займають провідне місце в системі основоположних людських цінностей. На жаль, сьогодні теоретичного розроблення та практичного втілення загальних і універсальних підходів до безпечного існування на планеті поки не відбулося. Зіткнення і напруженість між нормами права і міркуваннями безпеки характерні для будь-якої держави, перед якою постає загроза. У найбільш ліберальних конституціях, як правило, є параграфи, що передбачають «кризові ситуації», під час дії яких обмеження окремих основоположних прав людини в ім'я забезпечення державної безпеки є допустимими. Допустимість обмежень прав людини в «кризових ситуаціях» закріплена й у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також відображена в Йоганнесбурзьких принципах: національна безпека, свобода самовираження і доступ до інформації, Сиракузьких принципах, що входять до положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, в Керівних принципах в галузі прав людини та боротьби з тероризмом тощо. Зазначена можливість відходу від стандартів у галузі прав людини здатна підірвати сукупність цілей і значення міжнародного захисту прав людини, саме тому органи, відповідальні за виконання і захист договорів у сфері прав людини (серед яких чільне місце посідає і Європейський суд з прав людини), сформулювали певні принципи, яким має відповідати відступ від прав, щоб його можна було вважати правомірним. З огляду на події, які відбуваються на Сході України, та серйозні деструктивні процеси, які вони спричиняють в усіх сферах життя, питання щодо дії внутрішнього законодавства нашої

країни в «кризових умовах» потребує дослідження в частині співвідношення національного права з нормами та принципами міжнародного, зокрема і з позицією ЄСПЛ. Не є винятком і сучасне кримінальне процесуальне право. Як слушно зазначає О.Г. Шило, враховуючи свої європейські прагнення і європейський вибір, Україна має забезпечити адаптацію внутрішнього кримінального процесуального законодавства [68], зокрема й у частині проведення досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції до вимог КЗПЛ. Наявний масив правових позицій ЄСПЛ щодо процедурних порушень при проведенні досудового розслідування в «кризових умовах» надає можливість сформулювати певні умовні блоки узагальнень, які будуть корисні при подальшому унормуванні.

Зокрема, до першого блоку варто зарахувати умови та критерії, за яких можливе застосування відступу від зобов'язань. Так, відповідно до сформованих правових підходів ЄСПЛ відступ від окремих стандартів у сфері забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення досудового розслідування в «кризових ситуаціях» визначається виключно як тимчасовий захід, що має відповідати певним умовам та критеріям, за яких можливе його застосування. Зокрема, серед умов, за яких можливе застосування відступу країни від окремих стандартів у сфері забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення досудового розслідування в «кризових ситуаціях», варто назвати такі: наявність реальної суспільної небезпеки, тимчасовість, виключність, відповідність обмежень міжнародним стандартам прав людини, законність, правова визначеність, дієві форми судового контролю, повідомлення. До критеріїв обмеження, за яких можливе застосування відступу країни від окремих стандартів у сфері забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення досудового розслідування в «кризових ситуаціях», ЄСПЛ включає: обґрунтованість, пропорційність, допустимість. Другий блок

стосується гарантій фізичної недоторканності особи (заборони катувань або жорстоких, нелюдських, або таких, що принижують гідність, видів поводження). Зокрема, ЄСПЛ зазначає, що безперечна складність боротьби з тероризмом не може призводити до встановлення обмежень щодо гарантій фізичної недоторканності особи. Так, у справі «Томазі проти Франції» [2] ЄСПЛ визначив, що потреби розслідування терористичних актів не можуть виправдати обмежень стосовно гарантій фізичної недоторканності осіб, зокрема жорстокого поводження з затриманим. До третього блоку варто зарахувати зобов'язання держави забезпечити дієві форми судового контролю навіть у «кризових умовах». Гарантія «негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу» навіть у випадках, коли затримання здійснено із законною метою захисту всього суспільства від тероризму, має досить жорсткі часові межі. Так, у справі «Аксой проти Туреччини» [3] ЄСПЛ наголосив, що труднощі розслідування терористичних актів не можуть виправдати затримання підозрюваного на 14 днів без судового контролю. У справі уряд не зміг навести підстави відсутності судового контролю протягом цього часу. У справах «Сакік та інші проти Туреччини», «Дікме проти Туреччини» і «Демір та інші проти Туреччини» вказано, що складність розслідування терористичних актів не може надавати свободу дій органу досудового розслідування щодо затримання підозрюваних без будь-якого втручання судових інстанцій, адже саме судовий контроль – важливий елемент гарантії, покликаної звести до мінімуму небезпеку свавілля та забезпечити верховенство права. Відтак, держава має розробити дієві форми судового контролю, пристосовані до обставин, але з дотриманням Конвенції. І, нарешті, четвертий блок, який пов'язаний із позитивним зобов'язанням держави провести ефективне розслідування. З цього приводу ЄСПЛ зазначає, що зобов'язання розслідувати існує навіть в складних та небезпечних умовах, включаючи умови військового конфлікту. Зокрема й тоді, коли події, що призвели до необхідності розслідування, відбуваються в атмосфері

повсюдного насильства і слідчі повинні працювати в умовах перешкод та труднощів, що змушують їх вдаватися до менш ефективних методів чи спричиняють затримки, адже ст.ст. 2, 3 Конвенції вимагають вжиття всіх необхідних заходів для забезпечення проведення ефективного та незалежного розслідування (що є позитивним зобов'язанням держави). Необхідно підкреслити, що наведений вище перелік умовних блоків правових позицій ЄСПЛ щодо проведення досудового розслідування в «кризових ситуаціях», звісно, не є вичерпним і може стати перспективним напрямом подальших досліджень.

Підсумовуючи, доцільно зазначити, що забезпечення прав людини у кримінальному провадженні під час проведення досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції в особливому режимі має ґрунтуватися на розумному балансі дотримання інтересів суспільства і держави, відбуватися з урахуванням потреб якісного й ефективного забезпечення прав учасників досудового розслідування, а нормативно-правове закріплення обмежень має формуватися у контексті позицій Європейського суду з прав людини.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи основні положення викладені у другому розділі міністерської роботи приходимо до таких висновків та узагальнень:

1. Система протидії фінансування тероризму в Україні побудована відповідно до міжнародних стандартів в цій сфері (FATF), що підтверджується оцінкою Комітету Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL). Тим

не менш, жодна фінансова система не може бути на повністю захищеною від можливості її використання з метою фінансування тероризму.

2. Найбільш поширеними є наступні способи та ризики злочинного використання неприбуткових організацій: перенаправлення фінансових потоків; зв'язок зі злочинними осередками; невідповідність діяльності НПО заявленим цілям; співучасть щодо фінансування злочинних осередків; створення фіктивних НПО для злочинних цілей.

3. Основним завданням під час розслідування кожного злочину є встановлення його обставин, які необхідні для прийняття обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні. Сукупність таких обставин формує предмет доказування у кримінальному провадженні, який уточнюється залежно від ознак конкретного злочину. З урахуванням статті 91 Кримінального процесуального кодексу України визначено обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні зазначеної категорії злочинів. Особливостями доказування у кримінальних провадженнях щодо фінансування терористичних груп (організацій), що діють на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областях є необхідність встановлення обізнаності особи, яка переводить активи у тимчасово окуповані території, що вони будуть використані з метою фінансування тероризму.

РОЗДІЛ 3

ПРОТИДІЯ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ ДО ТЕРОРИСТИЧНОЇ ЗАГРОЗИ

3.1. Міжнародне співробітництво у сфері протидії тероризму

У відповідності до Концепції боротьби з тероризмом, міжнародне співробітництво України з питань боротьби з тероризмом має здійснюватися шляхом:

- продовження практики приєднання відповідно до законодавства України до міжнародних договорів щодо протидії тероризму, укладених у рамках ООН, інших міжнародних організацій, членом яких є Україна;
- взаємодії з ЄС у сфері боротьби з тероризмом відповідно до норм міжнародного права;
- координації, вдосконалення та розширення взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом із правоохоронними органами і спеціальними службами іноземних держав, антитерористичними структурами ООН, ОБСЄ, НАТО, ЄС, іншими міжнародними організаціями, що здійснюють боротьбу з тероризмом, на підставі міжнародних договорів;
- укладення міжнародних договорів про співробітництво у сфері боротьби з тероризмом між суб'єктами боротьби з тероризмом та відповідними органами іноземних держав;
- налагодження постійного обміну досвідом із відповідними органами іноземних держав та міжнародними організаціями, що здійснюють боротьбу з тероризмом, стажування та навчання за кордоном вітчизняних фахівців у рамках міжнародного співробітництва.

Головним завданням сучасного етапу розвитку міжнародного співробітництва у сфері протидії тероризму та сепаратизму є вироблення стратегічних рішень. Спільні дії європейських держав з одного боку

підвищують рівень успішності боротьби з тероризмом, насамперед у європейському регіоні, а з другого – роблять Європейський континент потенційно більш вразливим. Міжнародне співробітництво може бути ефективним лише за умови взаємної довіри та подібності оперативної культури, що базується на однакових стандартах, законах, процедурах і – найголовніше – спільних цінностях. Згідно з підходом ЄС, боротьба, зокрема, з тероризмом потребує, з одного боку, значного зменшення бар'єрів, у тому числі національних та відомчих, на шляху обміну необхідною інформацією, зокрема розвідувальною, а з другого, створення посилених багаторівневих систем контролю за персональними, фінансовими та іншими даними. Проблема інтеграції України в систему міжнародної безпеки та співпраці зі світовими та європейськими інтеграційними структурами у сфері безпеки пов'язана з процесом формування рівних стандартів для різних країн у боротьбі з глобальним тероризмом, що мають містити оцінку та відстеження діяльності терористичних організацій та угруповань за умови координації дій системи безпеки України та зарубіжних країн, зокрема країн НАТО. Для України у контексті забезпечення власної безпеки важливо стати органічним елементом міжнародних антитерористичних структур. В цьому контексті важливим є організаційні та технічні механізми «прискореного» оперативного обміну інформацією між українськими уповноваженими органами та правоохоронними органами, підрозділами збройних сил, спеціальних служб, установами фінансового моніторингу країн-партнерів. Одним із основних інформаційних джерел виявлення фінансових операцій осіб, що підозрюються у фінансуванні тероризму та сепаратизму, є формування та доведення переліку осіб, на зразок списку, що доводиться Держфінмоніторингом щодо осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції. Такий механізм забезпечує можливість виявлення та зупинення фінансових операцій та значно підвищив би відсоток виявлення осіб, причетних до фінансування тероризму та сепаратизму. Зокрема, Міністерством внутрішніх справ

опубліковано на офіційному веб-сайті відомства перелік осіб, оголошених в розшук за підозрою у причетності до скоєння злочину за ст. 260 «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» КК України. В свою чергу, відсутність офіційного переліку сепаратистів та осіб, які в цьому підозрюються, на зразок переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, який доводиться до відома суб'єктів первинного фінансового моніторингу Держфінмоніторингом, відмічається Національним банком України, як інформація якої зазвичай недостатньо для перевірки банківськими установами фінансової операції та її учасників щодо причетності до фінансування тероризму та сепаратизму

Комітет експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму – MONEYVAL є постійним моніторинговим органом Ради Європи, наділений повноваженням здійснювати оцінку відповідності основним міжнародним стандартам з метою протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму та ефективності їх впровадження, а також повноваженням надавати рекомендації національним органам щодо необхідного вдосконалення їх систем. Завдяки динамічному процесу проведення взаємних оцінок, експертному огляду та регулярному спостереженню за його звітами, MONEYVAL має на меті покращувати спроможність національних органів здійснювати боротьбу з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму більш ефективно.

Відповідно до останньої оцінки режиму боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, що проводилась експертами комітету Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Україна не страждала від внутрішніх терористичних інцидентів, хоча правоохоронні органи іноді визначали деякі злочини як терористичні акти. Аналіз кримінальних справ, які було розслідувано показував, що вони не мали причетності

до терористичної діяльності і не було виявлено ніяких ознак участі фізичних чи юридичних осіб в Україні або за кордоном з метою фінансування тероризму. Так, зокрема, аналіз кримінальних справ, які розслідувалися слідчими органами СБ України, пов'язаних зі скоєнням терористичного акту давав підстави стверджувати, що вказані

Глобальним світовим стандартом у сфері запобігання та протидії фінансуванню тероризму є Рекомендації FATF (2012) [68]. FATF (Financial Action Task Force) – міжурядовий орган, метою роботи якого є розвиток і впровадження на міжнародному рівні заходів і стандартів з боротьби щодо відмивання грошей та фінансування тероризму.

У FATF розуміють, що корупція має достатній потенціал для негативного впливу на економічний розвиток будь-якої країни, заважає боротьбі з організованою злочинністю та ефективному державному управлінню, а також підриває основи довіри до законодавства та правосуддя.

Саме тому FATF щорічно готує Annual report – зведені практичні рекомендації щодо протидії корупції, відмиванню доходів та фінансування тероризму. Рекомендації FATF визнаються всіма країнами-членами цієї організації та стають стандартом щодо удосконалення міжнародного та європейського законодавства у сфері протидії відмиванню доходів (anti-money laundering law) та законодавства щодо боротьби з фінансуванням тероризму (counter terrorist financing law).

Відповідно до мандату, FATF розробляє стандарти та сприяє ефективній імплементації правових, регуляторних і оперативних заходів боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, інших загроз цілісності фінансової системи. Отже, Рекомендації FATF представляють вичерпну і послідовну систему заходів, які повинні бути імплементовані країнами з метою боротьби із фінансуванням тероризму. Згідно з Глосарієм Рекомендацій FATF фінансування тероризму – це фінансування терористичних актів, а також терористів та терористичних організацій. Як

зазначено у 5-й Рекомендації FATF, країни повинні криміналізувати фінансування тероризму відповідно до Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму – не лише фінансування терористичних актів, але й терористичних організацій та терористів навіть за відсутності зв'язку з певним терористичним актом або актами. Країни мають забезпечити, щоб ці злочини визначалися як предикатні до відмивання коштів. 6-та Рекомендація FATF встановлює, що країни повинні запровадити режим цільових фінансових санкцій з метою забезпечення виконання Резолюцій Ради Безпеки ООН щодо запобігання та протидії тероризму і фінансуванню тероризму. Резолюції встановлюють вимоги до країн негайно заморожувати кошти або інші активи та забезпечити, щоб ні кошти, ні активи не надавалися, прямо чи опосередковано, на користь будь-якої фізичної або юридичної особи, визначеної Радою Безпеки ООН відповідно до Розділу VII Статуту ООН [69], включаючи Резолюцію РБ ООН 1267 (1999) та наступні резолюції, або визначеної країною відповідно до Резолюції РБ ООН 1373 (2001) [4]. Також міжнародними документами, які визнають нагальну необхідність зміцнювати міжнародне співробітництво між державами у справі розробки та вжиття ефективних заходів по недопущенню фінансування тероризму, а також боротьбі з ним шляхом переслідування та покарання осіб, що його вчиняють, є ратифіковані Верховною Радою України: – Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999) [55]; – Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму [56]. Національним законодавством України, на виконання відповідного міжнародного стандарту, також запроваджено нормативно-інституційну основу боротьби з фінансуванням тероризму.

Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (Закон), фінансування тероризму – це надання чи збір будь-яких активів з усвідомленням того, що їх буде використано повністю

або частково: – для будь-яких цілей окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією; – для організації, підготовки і вчинення окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією визначеного Кримінальним кодексом України терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, провадження будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби вчинення таких дій. Таким чином, визначення терміна «фінансування тероризму», що міститься у Законі, відповідає побудові ст. 258-5 Кримінального кодексу України (фінансування тероризму). Вказане визначення, відповідно до міжнародного стандарту, охоплює фінансування окремого терориста, терористичної групи або терористичної організації. При цьому таке фінансування охоплюється будь-якими цілями – від прямих витрат на здійснення терактів, до зарплат/витрат на проживання та зв'язок, навчання, проїзд і матеріальнотехнічне забезпечення, розвиток інфраструктури забезпечення, пропаганду своєї ідеології тощо. Витрати на інфраструктуру можуть включати в себе кошти на підтримку благодійних організацій та засобів масової інформації, що належать терористичній організації або контролюються нею. Терористи можуть залучати кошти, використовуючи для цього законні джерела (включаючи благодійні організації та законні види бізнесу, а також кошти, що надаються самими терористами), займаючись злочинною діяльністю, приймаючи кошти від держав, які заохочують тероризм, заробляючи гроші в недієздатних державах і на територіях, безпечних для терористичних організацій. Метою фінансування тероризму можуть бути такі дії або спроби вчинення таких дій: – організація, підготовка і вчинення визначеного Кримінальним кодексом України терористичного акту; – втягнення у вчинення терористичного акту; – публічні заклики до вчинення терористичного акту; – створення терористичної групи чи терористичної організації; – сприяння вчиненню

терористичного акту; – провадження будь-якої іншої терористичної або будь-якої іншої діяльності. Якщо говорити про типології (схеми) фінансування тероризму, то їх аналіз і узагальнення були зроблені національним підрозділом фінансової розвідки України (Держфінмоніторингом) та оприлюднені на його офіційній інтернет-сторінці [9]. Також важливим у контексті імплементації міжнародного стандарту є те, що дефініція «фінансування тероризму» покриває випадки надання чи збору будь-яких активів з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково для будь-яких цілей окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією, чого не було в попередньому законі. Термін «активи» слід розуміти у значенні пункту 1 ч. 1 ст. 1 Закону. Аналогічне визначення терміна «фінансування тероризму» міститься також і в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» [10].

Основні рекомендації FATF по боротьбі з фінансуванням тероризму:

Ратифікація та виконання положень щодо інструментів ООН.

Кожна країна має вжити негайних заходів для ратифікації та повного виконання Міжнародної конвенції ООН 1999 року щодо припинення фінансування тероризму.

Країни також повинні негайно виконати резолюції ООН пов'язані із запобігання та припинення фінансування терористичних актів, зокрема Резолюцію Ради Безпеки ООН № 1373.

Криміналізація фінансування тероризму або відмивання грошей.

Кожна країна повинна криміналізувати фінансування тероризму, терористичних актів та терористичних організацій. Країни мають забезпечити щоб такі злочини кваліфікувались базованими на злочинах з відмивання грошей.

Замороження або конфіскація терористичних активів.

Кожній країні слід вжити заходів для негайного замороження фондів чи інших активів, що належать терористам, або тим, хто фінансує тероризм та

терористичним організаціям, у відповідності до Резолюцій ООН щодо запобігання та блокування фінансування терористичних актів.

Кожній країні слід також прийняти та виконати заходи, в т.ч. законодавчі, які санкціонуватимуть дії компетентних органів щодо арешту та конфіскації власності, яка є прибутком від тероризму або використовувалася, призначалася чи була обрана для використання в операціях по фінансуванню тероризму, терористичних актів чи терористичних організацій.

Повідомлення про підозрілі трансакції, пов'язані з тероризмом

Якщо фінансові установи, чи інші підприємства або організації, які дотримуються зобов'язань із запобігання відмиванню грошей, підозрюють чи мають вагоме підґрунтя для підозри, що певні фонди, пов'язані або мають відношення до, або використовуватимуться для тероризму, терористичних актів чи терористичними організаціями, вони мають повідомити про свої підозри компетентним органам.

Міжнародне співробітництво.

Кожній країні слід надавати іншій країні, на підставі договору, угоди чи іншого механізму взаємної правової допомоги чи інформаційного обміну, найбільш можливе сприяння у зв'язку з проведенням кримінальних, цивільних та адміністративних розслідувань, з отриманням запитів та судовим переслідуванням фінансування тероризму, терористичних актів та терористичних організацій.

Країнам слід також вжити всіх можливих заходів для гарантування того, що вони не надають безпечних притулків особам, яких звинувачено у фінансуванні тероризму, терористичних актів та терористичних організацій, та мати дієві механізми екстрадиції, в разі можливості, цих осіб.

Альтернативні шляхи пересилання грошей.

Кожна країна повинна вжити заходів для забезпечення того, що фізичні чи юридичні особи, включаючи агентів, що надають послуги з переказу грошей або цінностей, включаючи неформальні системи та мережі переказу цінностей чи грошей, повинні отримати ліцензію чи бути зареєстрованими,

при цьому перебуваючи у повній відповідності до всіх Рекомендацій ФАТФ стосовно банківських та небанківських фінансових установ. Кожна країна повинна забезпечити, щоб до фізичних або юридичних осіб, які надають зазначені послуги незаконно, застосовувались адміністративні, цивільні чи кримінальні санкції.

Телеграфні перекази

Країни повинні вжити заходів, які б вимагали від фінансових установ, включаючи операторів грошових переказів, включати точну та повну інформацію стосовно відправника коштів (ім'я, адреса та номер рахунка), які переказуються, та пов'язані повідомлення до супровідних документів. Ця інформація повинна супроводжувати переказ чи пов'язані повідомлення протягом всіх етапів здійснення переказу.

Країни повинні вжити заходів для того, щоб фінансові установи, включаючи операторів грошових переказів, приділяли підвищену увагу та відстежувати підозрілу діяльність щодо таких переказів коштів, які не супроводжуються повною інформацією стосовно відправника коштів (ім'я, адреса та номер рахунку).

Неприбуткові організації.

Країнам потрібно переглянути адекватність законів та нормативних актів, що відносяться до організацій, які можуть бути використані для фінансування тероризму. Вельми чутливими у цьому сенсі є неприбуткові організації, і країни мають забезпечити, щоб такі організації не використовувались:

терористичними організаціями, що удають із себе легальних організацій; перебуваючи у легальному статусі як каналів для фінансування тероризму, включаючи їх використання з метою уникнення заморожування активів; для укривання або приховування незаконного переведення фондів, що призначені для легальних цілей, на терористичні організації.

Спеціальна Рекомендація IX: кур'єри, що перевозять готівку.

22 жовтня 2004 року ФАТФ видала Спеціальну Рекомендацію IX (Кур'єри, що перевозять готівку) (табл.3.1).

Досвід європейських країн у цій сфері свідчить, що профілактична робота повинна проводитися за такими напрямками: – формування позитивного ставлення населення до діяльності правоохоронних органів і спеціальних служб; – донесення до відома (свідомості) терористів неминучості притягнення їх до відповідальності за вчинення терористичних актів; – виявлення й локалізація на ранніх стадіях розвитку тих передумов, що можуть “перерости” в подальшому у протиправні діяння з ознаками екстремізму та тероризму; – широке залучення до запобіжних заходів громадськості країни, насамперед засобів масової інформації [5].

Таблиця 3.1.

Особливості спеціальної рекомендації IX сформованої Financial Action Task Force [68]

<i>СПЕЦІАЛЬНА РЕКОМЕНДАЦІЯ IX: КУР'ЄРИ З ПЕРЕВЕЗЕННЯ ГОТІВКИ</i>	
✓	Країни повинні мати діючі заходи з виявлення фізичного транскордонного перевезення валюти та інших фінансових документів на пред'явника, включаючи систему декларування чи інше зобов'язання зі звітування.
✓	Країни мають забезпечити наявність юридичних повноважень у компетентних органів щодо зупинки або затримання валюти чи інших фінансових документів на пред'явника, щодо яких існують підозри, що вони мають відношення до фінансування тероризму або відмивання коштів, або були неправдиво задекларовані або про які було неправдиво повідомлено.
✓	Країни повинні забезпечити наявність ефективних, пропорційних та переконливих санкцій, що можуть застосовуватись до осіб, здійснюють неправдиве декларування або повідомлення. Для випадків, коли валюта, або інші фінансові документи на пред'явника мають відношення до фінансування тероризму або відмивання коштів, країни повинні прийняти заходи, включаючи законодавчі, які узгоджуються з Рекомендацією 3 та Спеціальною Рекомендацією III, що дозволили б конфіскувати таку валюту чи інструменти.

На цей час Україна є учасницею 13 міжнародних конвенцій та протоколів ООН у галузі боротьби з різними проявами тероризму та низки протоколів, договорів та угод [8]. Крім того, Україна підписала низку двосторонніх угод з іншими державами про протидію тероризму і транснаціональній злочинності. Триває робота з розширення договірно-правової бази в цій сфері з іншими державами. Узагальнюючи викладене вище, акцентуємо увагу на тому, що реалізація державної політики у сфері боротьби з тероризмом вимагає проведення системних узгоджених заходів, зокрема і спеціального, зовнішньополітичного, організаційно-правового, соціально-економічного, інформаційного, гуманітарного, морально-культурного та освітнього характеру. Отже, ми дійшли висновків, що правові, міжнародно-правові, а також політичні документи контртерористичної спрямованості заклали основи для створення та функціонування інституційних антитерористичних органів і організацій, до яких належать органи держави та міжнародних міжурядових організацій. Однак події останнього року у Криму та на Сході України свідчать, що на сьогодні різними гілками влади до кінця ще не відпрацьована комплексна відповідь ані на тероризм як різні форми злочинної діяльності, ані на тероризм як негативне суспільно-політичне явище. У зв'язку з цим постає важливим завданням розроблення концепції державної програми в контексті не тільки кримінологічної специфіки боротьби з цим видом злочинів, а й своєрідності комплексу заходів протидії тероризму як одній з основних загроз національній безпеці України. Власне антитерористична програма, на наш погляд, повинна охопити весь спектр можливостей держави з контролю над тероризмом і, поперше, орієнтуватися на основні форми такого контролю – превентивну, регулятивну та репресивну, а по-друге, ґрунтуватися на засадах організації, координації й постійної оптимізації діяльності державних інституцій з активним залученням громадськості країни, з урахуванням нових загроз та змін у внутрішній і зовнішній сферах. Проведений аналіз свідчить, що антитерористичне законодавство України вимагає подальшої

систематизації, кодифікації та реформування з урахуванням реальних і потенційних загроз сучасного тероризму та перспектив їхнього розвитку. Одним із пріоритетних державних завдань щодо підвищення ефективності антитерористичної діяльності повинна стати побудова системи запобігання тероризму як складному, багатоаспектному явищу, зокрема і шляхом утворення системи регуляторних дій уповноважених владних структур та інститутів громадянського суспільства в цій сфері. Спираючись на метод систематизації в рамках дослідження, ми дійшли висновку, що лише узгоджені між собою та застосовані в комплексі засоби правочинності, політики й дипломатії, заходи внутрішньої безпеки, розвідувальна та контррозвідувальна підтримка антитерористичної діяльності, спільний навчально-тренувальний процес органів державного управління і підрозділів суб'єктів боротьби з тероризмом щодо запобігання, припинення та мінімізації наслідків терористичної діяльності, упровадження соціальних програм, а також активне міжнародне співробітництво здатні протистояти такій небезпечній загрозі, як тероризм.

Інтернаціоналізація боротьби з фінансуванням тероризму привела до того, що окремі країни тепер можуть складати власні «чорні списки» держав, що фінансують міжнародний тероризм і відмивання грошей. У 2004 році рекордсменом серед країн, що представляють даний «чорний список», стала Італія, назвавши у своєму списку більше всього країн, підозрюваних у фінансуванні міжнародного тероризму. Багато держав активно удосконалюють антитерористичне законодавство. Так, у середині 2004 року всі благодійні організації, що діють у Саудівській Аравії, були поставлені під державний контроль шляхом створення однієї великої організації, що повинна регулювати їхню діяльність. Крім того, саудіти заборонили збір пожертвувань безпосередньо в мечетях, оскільки не представляється можливим проконтролювати процес розподілу цих засобів (усього в Саудівській Аравії діє близько 40 тис. мечетей, проконтролювати які не представляється можливим).

Однак імовірно, що ці міри не нанесли особливо істотного збитку фінансовим потокам терористів. Інститут Медіадосліджень Близького Сходу (Middle East Media Research Institute) одержав доступ до інформації про перекази засобів з Північної Америки і Європи на рахунок дубайського банку, приблизно використовуваний терористичною структурою.

Голландський дослідник Марко Піт, автор книги «Фінансуючи Тероризм», звертає увагу на те, що дотепер не існує загальноприйнятого визначення тероризму і схваленого всім міжнародним співтовариством списку терористичних організацій. Через це фінансові інститути і правоохоронні органи різних країн випробують серйозні складності з ідентифікацією організацій і персоналій, що беруть участь в економічному підживленні терористів.

Визначення країн, що неодноразово підтримують міжнародний тероризм (тобто включення країни в список країн, що підтримують терористів), спричиняє чотири основних типи санкцій уряду США:

1. Заборона на експорт і постачання, що пов'язані зі зброєю.
2. Контроль над експортом виробів подвійного призначення, обов'язкове повідомлення Конгресу за 30 днів про товари і послуги, які можуть значно підсилити військовий потенціал країни, включеної в список країн, що підтримують терористів, чи її здатність підтримувати тероризм.
3. Заборони на економічну допомогу.
4. Накладення різних фінансових і інших обмежень, у тому числі:
 - Заперечення з боку Сполучених Штатів проти позик Всесвітнього банку й інших міжнародних фінансових інститутів.
 - Зняття дипломатичного імунітету, що дозволяє родичам жертв терористів подавати цивільні позови в американські суди.
 - Відмовлення компаніям і окремим особам у податкових пільгах по доходах, отриманих у країнах, включених у список країн – спонсорів терористів.

- Відмовлення в безмитному прийомі товарів, експортованих у Сполучені Штати.
- Право забороняти будь-якій американській особі брати участь у фінансовій угоді з урядом, включеним у список спонсорів терористів, без ліцензії Міністерства фінансів США.

3.2. Удосконалення вітчизняного законодавства у сфері боротьби з тероризмом

Виклики, що стали перед вітчизняним сектором безпеки і оборони у зв'язку з проведенням на території України широкомасштабної антитерористичної операції, в якій задіяна безпрецедентна кількість сил та засобів, змусили керівництво держави вживати заходів щодо підвищення ефективності вітчизняної системи боротьби з тероризмом.

Нині Національна гвардія України відіграє виключно важливу роль у проведенні антитерористичної операції на території Донецької і Луганської областей, забезпечує захист низки важливих об'єктів, у т.ч. від терористичних посягань, а також виконує інші завдання у сфері боротьби з тероризмом. Очевидно, що норми зазначених законів мають бути узгоджені між собою, а Національна гвардія України включена до переліку суб'єктів боротьби з тероризмом. Невирішеною проблемою наразі залишається відсутність законодавчо визначеного механізму визнання організації терористичною. Ані Законом України «Про боротьбу з тероризмом», ані будь-яким іншим нормативноправовим документом відповідний порядок не визначено. Слід зазначити, що рішенням РНБО України «Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні», уведеним у дію Указом Президента від 08.06.2012 № 388/2012, Кабінету Міністрів України доручалось ужити в установленому порядку заходів щодо внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, законів України «Про боротьбу з тероризмом», «Про Службу безпеки України» стосовно визначення порядку визнання організацій терористичними, їх ліквідації, конфіскації належного таким організаціям майна. Планом законодавчого забезпечення реформ в Україні щодо сектору безпеки, схваленим Постановою Верховної Ради України від 04.06.2015 № 509-VIII, також передбачалось до кінця 2016 р. внести зміни до законодавчих актів України, якими визначити підстави та порядок визнання організації терористичною. Проте наразі проблема залишається неврегульованою. Відсутність механізму

визнання організації терористичною, а також недосконалість порядків формування відповідних санкційних списків і їх неузгодженість не дають можливості реалізувати у повній мірі норми українського антитерористичного законодавства і не сприяють зміцненню загальнодержавної системи боротьби з тероризмом. Відомо, що квазідержавні утворення «ДНР» і «ЛНР» відкривають «банківські установи», через які здійснюються фінансові операції, у т.ч. проводяться розрахунки з контрагентами за кордоном. Приклад безперешкодної фінансової діяльності цих незаконних формувань, яка має ознаки фінансування тероризму, наводить засновник волонтерської організації «Українські кібервійська» Євген Доукінін. Він, зокрема, повідомив, що встановлено перелік країн, з яких надходили кошти через рахунки у системі PayPal на користь «ДНР/ЛНР». Через такі рахунки за місяць проводиться більше мільйона доларів². Важко уявити, що ці кошти використовуються на розвиток регіону і соціальні потреби місцевого населення, а не на протиправну діяльність проти України. Ведення та оприлюднення списків організацій, визнаних у встановленому законом порядку терористичними, є не тільки потужним засобом протидії терористичній діяльності, а також важливим засобом комунікації держави та суспільства, оскільки дозволяє публічно засвідчити зв'язок тієї чи іншої організації з протиправною діяльністю. Важливість такого інструменту підтверджує той факт, що на міжнародному рівні ведуться відповідні списки осіб, груп, організацій, які визнаються терористичними. А внаслідок визнання певної організації терористичною окремими країнами або міжнародними організаціями щодо членів організації, осіб, компаній та країн, які їй допомагають, можуть бути введені достатньо суттєві санкції. Міжнародний досвід свідчить, що визнання організації терористичною може здійснюватись у судовому або позасудовому порядках. Влада кожної держави, на території якої діє терористична організація, має право звернутися до Ради Безпеки ООН із проханням включити таку організацію до Зведеного санкційного переліку РБ ООН

(Consolidated United Nations Security Council Sanctions List). При прийнятті рішення щодо включення до зазначеного переліку організації ООН керується цілою низкою міжнародних конвенцій, протоколів та доповнень. Для позитивного рішення необхідна одноголосна згода всіх п'ятнадцяти членів Ради Безпеки. Зрозуміло, що така процедура не позбавлена політичних впливів, а прийняття відповідного рішення може бути залежним від ставлення держави-члена Радбезу до тієї чи іншої організації або країни, яка подає відповідне звернення. Крім терористичної організації, до переліку також вносяться фізичні та юридичні особи, пов'язані з її діяльністю, які також потрапляють під дію санкційних заходів РБ ООН.

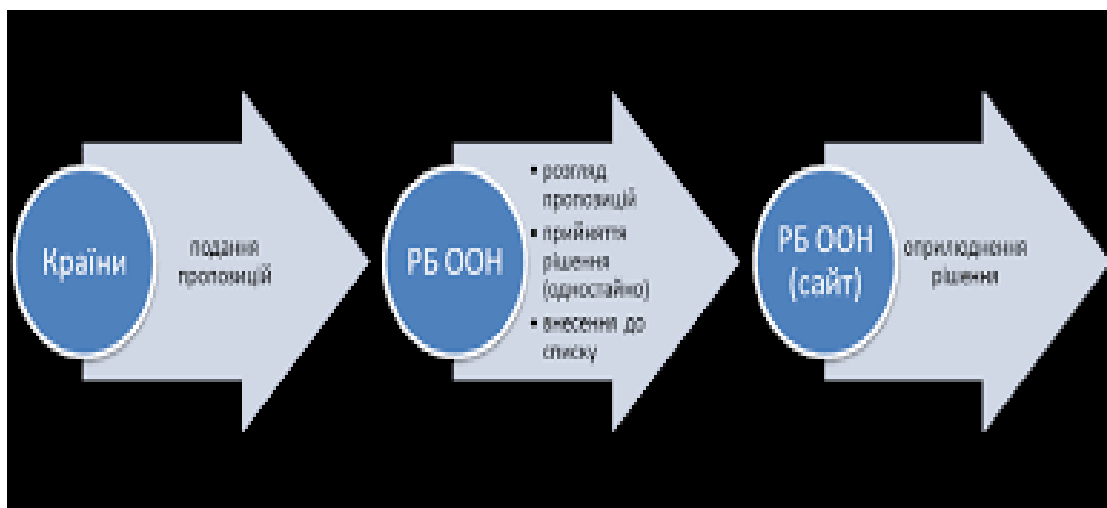

Рис. 3.1. Процедура внесення до списку терористичних організацій ООН [45]

В ЄС існує два списки терористичних організацій, щодо яких діють санкції. Перший є копією списку ООН, а другий – автономний (суто ЄС) – Список осіб, груп і організацій, що беруть участь у вчиненні терористичних актів і підлягають обмежувальним заходам (List of persons, groups and entities involved in terrorist acts and subject to restrictive measures). Національний інститут стратегічних досліджень б Включення особи, групи або організації до вказаного Списку відбувається на підставі достовірної інформації, наданої державою-членом ЄС або іншою країною, у разі, якщо рішення про це було прийнято у визначеному національним законодавством порядку. Воно може базуватися на винесеному судовому рішенні щодо вчинення терористичного

акту, спроби його здійснити або сприяти йому, у зв'язку з ініціюванням розслідування / судового переслідування за такі дії, а також на відповідному рішенні уповноваженого національного органу. Рада ЄС переглядає Список на постійній основі не рідше одного разу на півроку. У разі необхідності, рішення щодо внесення до Списку або виключення з нього може бути прийняте в будь-який момент. Перевірка та оцінка інформації щодо внесення організацій, груп чи осіб до Списку або виключення з нього здійснюється спеціально утвореною Робочою групою ЄС з імплементації Спільної Позиції щодо застосування особливих заходів по боротьбі з тероризмом (CP931 working party). На підставі цього, зазначена Робоча група готує рекомендації для Ради ЄС. Для кожної особи, групи і суб'єкта Рада ЄС надає роз'яснення, які критерії для включення до Списку були дотримані. Список та зміни до нього що публікуються в Офіційному журналі ЄС (EU Official Journal) [70].

В США ведеться Список визначених іноземних терористичних організацій (Designated Foreign Terrorist Organizations), а також Перелік виключених іноземних терористичних організацій (Delisted Foreign Terrorist Organizations). Законодавством США передбачена спеціальна позасудова процедура визнання організації терористичною, а також суворий контроль фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з фінансуванням і постачанням матеріальних ресурсів таким організаціям. Збір інформації про діяльність конкретних організацій або груп здійснюється експертами Бюро по боротьбі з тероризмом Державного департаменту США. Визначивши такі групи, Бюро готує докладний звіт, який підтверджує, що організація відповідає вимогам і підпадає під дію закону щодо терористичних груп. Державний секретар разом з міністром фінансів і генеральним прокурором приймають рішення щодо визнання певної іноземної організації або групи терористичною і включення її до списку терористичних організацій. Вони повідомляють про це Конгресу, який має протягом тижня розглянути це рішення [70]. Якщо за цей час Конгрес не висловить заперечень, документ, переданий державним секретарем, публікується в періодичному урядовому

виданні «Федерал реджистер» (Federal Register) і набуває чинності. Державний департамент оголошує заборону на діяльність такої організації на території США. Також ця організація потрапляє у відповідні санкційні списки, що ведуться Міністерством фінансів³.

Законодавством США визначені такі критерії, за якими організація може бути визнана терористичною:

- організація є іноземною;
- організація бере участь у терористичній діяльності / тероризмі або має можливість та намір зайнятися терористичною діяльністю / тероризмом;
- діяльність організації загрожує безпеці американських громадян і національній безпеці Сполучених Штатів. Відповідно до законодавства США організація, визнана терористичною, протягом 30 днів з моменту публікації в «Федерал реджистер» (Federal Register) може оскаржити це рішення в Апеляційному суді Округу Колумбія. Позасудова процедура визнання організації терористичною існує і у Великій Британії.

Законодавство країни передбачає існування переліку заборонених терористичних організацій (Proscribed terrorist organizations). Повноваження щодо внесення організації до цього переліку або виключення з нього надано міністру внутрішніх справ. Відповідні рішення зазначеного посадовця мають базуватися на матеріалах, у т.ч. засекречених, що надаються британською та зарубіжними розвідувальними службами, службою безпеки, поліцейськими структурами або юридичними службами. Збір та узагальнення такої інформації здійснюється спеціальною урядовою робочою групою. Підготовлені переліки мають бути схвалені Парламентом.

Критерії для внесення організації до переліку заборонених:

- підготовка до вчинення терористичних нападів;
- пропаганда або підбурювання до тероризму (включаючи прославлення тероризму);
- залучення до тероризму в інший спосіб. При прийнятті рішень міністр внутрішніх справ має враховувати наступні фактори:

- природу та масштаби діяльності організації;
- специфіку загрози, яку створює організація для Великої Британії;
- специфіку загрози, яку створює організація для британських інтересів за кордоном;
- необхідність підтримки інших членів міжнародної спільноти у глобальній боротьбі проти тероризму. Крім цього, законодавством Великої Британії передбачено процедуру виключення організації з переліку заборонених, для чого функціонує спеціальна Апеляційна комісія з питань заборонених організацій.

На відміну від Сполучених Штатів Америки та Великої Британії в Російській Федерації запроваджено судовий порядок визнання організації терористичною. Головною ознакою наявності загрози з боку тієї чи іншої терористичної організації є імовірність здійснення її членами терактів проти російських установ, підприємств і окремих громадян для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації, а також створення загрози безпеці Росії і її союзників, нанесення шкоди громадському спокою шляхом залучення російських громадян до скоєння різного роду протиправних дій, в тому числі: участь в розширенні мережі тієї чи іншої терористичної організації, поширення екстремістської ідеології і сепаратистських настроїв з метою розколу російського суспільства, залучення росіян у бандформування на території Росії і за кордоном, фінансування, постачання або інше сприяння подібним організаціям. Відповідно до федерального законодавства РФ діяльність організацій визнається терористичною, якщо включає в себе:

- організацію, планування, підготовку і реалізацію терористичних акцій;
- підбурювання до терористичних акцій, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях;

- організацію незаконних збройних формувань, злочинних організацій, груп для вчинення терористичних актів, а так само участь у таких актах;
- вербування, озброєння, навчання та використання терористів;
- фінансування завідомо терористичних організацій або терористичних груп чи інше сприяння їм.

Відповідно до чинного законодавства РФ встановлено таку процедуру формування Єдиного федерального списку терористичних організацій: ФСБ Росії на основі наявної інформації про діяльність терористичних угруповань, а також матеріалів, наданих МЗС, МВС, СЗР і ГУ ГШ ЗС Росії, готує пропозиції до Генпрокуратури Росії про заборону діяльності тих із них, які становлять загрозу безпеці Російської Федерації. Генеральна прокуратура на підставі звернення ФСБ Росії готує позовну заяву і направляє її до Верховного суду РФ. Судова колегія у цивільних справах на своєму засіданні розглядає цю заяву та досліджує долучені до неї докази. У тому випадку, якщо суд визнає докази достатніми, він приймає рішення про визнання організації терористичною і забороняє її діяльність на території РФ.

До критеріїв формування списку терористичних організацій відносяться такі:

- проведення діяльності, спрямованої на зміну конституційного ладу Росії насильницьким, збройним способом, в тому числі з використанням терористичних методів;
- зв'язок з незаконними збройними формуваннями та іншими екстремістськими структурами, які діють на території Північнокавказького регіону;
- приналежність до організацій, визнаних міжнародним співтовариством терористичними, або зв'язок з ними.

Відповідно до пункту 5 статті 24 федерального закону «Про протидію тероризму» від 6 березня 2006 р. № 35-ФЗ Єдиний федеральний список організацій, в тому числі іноземних та міжнародних організацій, визнаних

судами Російської Федерації терористичними, веде федеральний орган виконавчої влади в галузі забезпечення безпеки. Аналізуючи положення українського законодавства, можна констатувати, що для віднесення тієї чи іншої організації до терористичної або такої, що пов'язана із здійсненням терористичної діяльності, має бути застосовано судовий порядок. Статтею 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначено, що організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується. Статтею 258-3 Кримінального кодексу України встановлено відповідальність за створення терористичної групи чи організації. На даний час українськими судами вже визнано винуватими та засуджено за цією статтею ККУ низку осіб. Також в Україні визначені різні процедури застосування санкцій щодо осіб / суб'єктів, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності (судова і позасудова). Одна з них базується на нормах Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», а інша – на положеннях Закону України «Про санкції». Так, Перелік осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції (далі - Перелік), формується відповідно до Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 № 966. Ведення такого Переліку покладено на Держфінмоніторинг. Підпунктом 1 пункту 2 Порядку передбачено, що однією з підстав для внесення до Переліку є рішення суду щодо віднесення (визнання) організації, юридичної або фізичної особи до такої (такою), що пов'язана з провадженням терористичної діяльності або розповсюдженням зброї масового знищення. Відповідна підстава міститься і в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». У разі виявлення активів юридичної чи фізичної особи, включеної до Переліку,

Держфінмоніторинг невідкладно подає Службі безпеки України узагальнені матеріали для вжиття за наявності відповідних підстав заходів до арешту майна (вкладів) такої особи. Проте, даний Порядок не визначає умови внесення до вказаного Переліку організацій, які не мають статусу юридичної особи та не визнані терористичними на міжнародному рівні, але які пов'язані з провадженням терористичної діяльності та становлять загрозу безпеці України. Це унеможлиблює застосування санкцій до організацій, що діють в Україні або за її межами, характер діяльності яких містить ознаки, визначені статтею 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» і свідчить про їх терористичну сутність, а також юридичних і фізичних осіб, які підтримують зв'язки з цими організаціями. Інший порядок формування санкційних списків – позасудовий – визначений Законом України «Про санкції». Такий підхід може застосовуватися щодо осіб, чия участь у діяльності організацій, визнаних терористичними, не викликає сумнівів (ватажки та інші особи, які публічно визнають свої зв'язки з такими організаціями). Проте й у цьому випадку визначені Законом процедури формування і ведення санаційного списку не позбавлені недоліків. Так, статтею 1 Закону передбачено, що з метою протидії терористичній діяльності, можуть вживатися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, а частиною 2 статті 1 Закону визначено, що відповідні санкції застосовуються, зокрема, по відношенню до суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. Проте, відповідно до статті 3 цього Закону у переліку підстав для вжиття зазначених заходів зазначено, зокрема: дії іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи, інших суб'єктів, які створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності. Очевидно, що у випадках, пов'язаних з протидією тероризму, пропозиції щодо застосування або скасування санкцій та внесення змін до відповідного списку мають вноситись на розгляд РНБОУ Службою безпеки України відповідно до частини 1 статті 5 Закону. Проте, Законом не визначені критерії, за якими

суб'єкт може бути визнаний таким, що здійснює терористичну діяльність, або таким, що їй сприяє. Аналіз положень цього Закону свідчить, що відповідні пропозиції СБУ можуть подаватись за відсутності судових рішень щодо визнання організації терористичною. Це, у свою чергу, не узгоджується зі статтею 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» (щодо відповідальності організації за терористичну діяльність). З іншого боку, відсутність чітких критеріїв віднесення суб'єкта до такого, що здійснює терористичну діяльність або сприяє їй, не виключає зловживань під час прийняття відповідних рішень. Така ситуація створює підґрунтя для оскарження рішень РНБО України щодо запровадження санкцій стосовно організацій, фізичних і юридичних осіб, які здійснюють терористичну діяльність або сприяють їй, дозволяє суб'єктам, які вчинили злочин, уникати відповідальності. Запровадженню процедури визнання організації терористичною в Україні перешкоджає низка недоліків законодавства. Зокрема, наразі не визначено:

- державний орган, який відповідно до своїх повноважень звертатиметься до суду з пропозицією визнати організацію терористичною;
- інстанційну підсудність справ про визнання організації терористичною;
- межі доказування того, що діяльність тієї, чи іншої організації містить ознаки терористичної; процедуру розгляду судами справ про визнання організації терористичною тощо.

Слід зазначити, що певні кроки до вирішення цієї проблеми вже зроблено. Групою народних депутатів України підготовлено та внесено на розгляд Верховної Ради України проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення механізмів боротьби з тероризмом» (реєстр. № 2139 від 13.02.2015 р.). Зокрема, зазначеним законопроектом передбачається:

- - визначити Службу безпеки України уповноваженим органом, який звертатиметься до суду з пропозицією визнати організацію терористичною;
- - визначити Верховний Суд України судом першої інстанції у справах про визнання організації терористичною;
- - визначити матеріали, що можуть слугувати доказами щодо здійснення терористичної діяльності;
- - визначити порядок розгляду судом подання про визнання організації терористичною;
- - визначити порядок оскарження рішення про визнання організації терористичною;
- - визначити порядок ведення реєстру організацій, визнаних терористичними на території України;
- - обов'язок щодо ведення вказаного реєстру покласти на Раду національної безпеки і оборони, при цьому внесення до нього відомостей має здійснюватись працівниками Апарату РНБО України [46].

Доцільно погодитися із запропонованими у законопроекті підходами щодо: визначення СБУ уповноваженим органом, який звертатиметься до суду з пропозицією визнати організацію терористичною; визначення Верховного Суду України як суду першої інстанції у справах про визнання організацій терористичними; визначення джерел доказів щодо здійснення терористичної діяльності;

Запровадження ведення реєстру організацій визнаних терористичними на території України. У той же час, зазначений законопроект потребує певного доопрацювання. Так, вбачається доцільним функцію щодо ведення та оприлюднення реєстру організацій, визнаних терористичними на території України, покласти на Службу безпеки України, а не РНБОУ, враховуючи, що відповідно до ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» СБУ є

головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю [46]. Також серед підстав для внесення організації, юридичної чи фізичної особи до Переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, законопроектом пропонується визначити рішення суду та/або компетентного органу щодо віднесення організації, юридичної або фізичної особи до такої, що пов'язана з провадженням терористичної діяльності або розповсюдженням зброї масового знищення. Тобто, такі пропозиції передбачають можливість визнання організації терористичною компетентним органом у позасудовий спосіб. Зазначене не узгоджується із ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та створює теоретичну можливість застосування різних процедур (судової або позасудової) до різних організацій. Аналогічні недоліки містить й частина законопроекту, в якій передбачається, що підставою для виключення організації, юридичної чи фізичної особи із зазначеного переліку може стати рішення суду або компетентного органу щодо віднесення (визнання) організації, юридичної або фізичної особи до такої (такою), що не пов'язана з провадженням терористичної діяльності або розповсюдженням зброї масового знищення. Виникають сумніви, чи може компетентний орган прийняти рішення щодо визнання організації такою, що не пов'язана з провадженням терористичної діяльності, у разі, якщо рішення про визнання її причетною до терористичної діяльності було прийнято у судовому порядку [46].

Таким чином, визнання організації терористичною, оскарження і відміна відповідного рішення мають відбуватися виключно у судовому порядку. Крім цього, законопроектом № 2139 пропонується визначити Верховний Суд України як суд першої інстанції при розгляді справ про визнання організації терористичною, а розгляд відповідного подання має здійснюватись на засіданні Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України (за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від її складу). Проте, законопроектом не передбачається

внесення змін та доповнень до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Кримінального процесуального кодексу України щодо уточнення повноважень ВСУ як суду першої інстанції у справах про визнання організацій терористичними. Така ситуація може призвести до унеможливлення реалізації запропонованої правової норми. Також законопроектом не визначено іншого способу визнання організації такою, що не причетна до терористичної діяльності, ніж оскарження у 10-денний термін відповідного рішення [22]. Видається, що така процедура може трактуватися як певне обмеження конституційного права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. З огляду на викладене, вбачається доцільним розширити можливості для оскарження судового рішення та виключення організації зі списків (реєстрів) організацій, визнаних терористичними на території України. Зокрема, доцільно встановити термін оскарження відповідного судового рішення не з моменту його винесення, а від дати його оприлюднення. Також слід визначити суб'єктів, які можуть звертатися до суду щодо відміни рішення про визнання організації терористичною. Усунення зазначених недоліків законодавства України дозволить врегулювати процедуру визнання організації терористичною, а також удосконалити і узгодити порядки формування і ведення відповідних санкційних списків.

Висновки до розділу 3

Підбиваючи підсумок, можна констатувати, що Україна в цілому створила необхідні законодавчі умови для забезпечення успішної протидії тероризму. Однак наведене вище певним чином знижує ефективність застосування положень антитерористичного законодавства та результативність діяльності правоохоронних органів у цій сфері. Це обумовлює необхідність пошуку рішень щодо удосконалення вітчизняного антитерористичного законодавства.

Виклики, що стали перед вітчизняним сектором безпеки і оборони у зв'язку з проведенням на території України широкомасштабної антитерористичної операції, в якій задіяна безпрецедентна кількість сил та засобів, змусили керівництво держави вживати заходів щодо підвищення ефективності вітчизняної системи боротьби з тероризмом.

Нині Національна гвардія України відіграє виключно важливу роль у проведенні антитерористичної операції на території Донецької і Луганської областей, забезпечує захист низки важливих об'єктів, у т.ч. від терористичних посягань, а також виконує інші завдання у сфері боротьби з тероризмом.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі проведено теоретичне узагальнення концептуальних підходів, організаційно-правових аспектів та сучасних теорій тероризму у контексті світової економіко-правової думки, проведено комплексний емпіричний аналіз особливостей розслідування фінансування тероризму та міжнародний досвід боротьби з цим явищем в сучасному світі, що послужило вихідною теоретико-аналітичною базою нового вирішення важливої та актуальної науково-практичної задачі, яка б відповідала національним інтересам і сприяла би стабілізації та національній безпеці України. Основні науково-теоретичні та практичні результати дослідження полягають у наступному:

1. Тероризм є складною науковою проблемою, розв'язання якої потребує застосування системно-комплексного міжгалузевого підходу. Тероризм як соціальне явище вимагає досліджень в галузі кримінального, адміністративного, конституційного, міжнародного права, кримінології, політології, соціології, психології, економічної, військової та інших наук. Отже, перед правоохоронцями на сучасному етапі стає складне завдання з запобігання і розкриття терористичних актів, а також питання більш тісної координації співробітництва між державами в боротьбі зі злочинами, тісно пов'язаними з тероризмом, включаючи обіг наркотиків, незаконну торгівлю зброєю, «відмивання грошей» і контрабанду ядерних та інших смертоносних матеріалів. Враховуючи тісні зв'язки, активні міграційні процеси між державами СНД та іншими державами світу, є можливості в'їзду в Україну чи транзит через державу членів міжнародних терористичних організацій, незаконних воєнізованих формувань країн СНД, які в'їжджають у нашу країну з місць локальних збройних конфліктів.

2. Під поняттям «розслідування» терористичних актів ми розуміємо – здійснювану відповідно до українського законодавства і норм міжнародного права діяльність суб'єктів боротьби з тероризмом, спрямовану

на швидке та повне розкриття злочину, викриття винних та забезпечення правильного застосування законодавства, припинення та попередження вчинення терористичних актів, з метою захисту прав і свобод людини і громадянина та держави, а «розкриття» терористичного акту – це одне з найважливіших завдань розслідування, діяльність по реалізації однієї із поставлених задач розслідування, яка включає в себе встановлення всіх необхідних обставин, що підлягають доказуванню в кримінальній справі.

3. Процес розкриття та розслідування терористичних актів як специфічний вид практичної діяльності характеризується рядом особливостей: наявністю загальної мети і призначення слідчих, розшукових дій, оперативних заходів і тактичних операцій, що потребує чіткої взаємодії суб'єктів розкриття злочину; значними масштабами виконуваних цими спеціалістами функцій в умовах дефіциту корисної інформації; жорстким лімітом часу і протидією зацікавлених у результатах розслідування осіб.

4. Система протидії фінансуванню тероризму в Україні побудована відповідно до міжнародних стандартів в цій сфері (FATF), що підтверджується оцінкою Комітету Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL). Тим не менш, жодна фінансова система не може бути на повністю захищеною від можливості її використання з метою фінансування тероризму.

5. Правоохоронними органами упродовж 2014-2017 років до судових органів за вчинення злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю, а саме передбачених статтями 258–258-5 Кримінального кодексу України передано 1 339 кримінальних проваджень відносно 2 369 фізичних осіб.

6. Міжнародна та внутрішньодержавна боротьба з фінансуванням тероризму продемонструвала, що терористи та терористичні організації використовують сектор НПО з метою отримання і переміщення коштів, надання матеріальнотехнічної підтримки, заохочення вербування терористів чи підтримання терористичних організацій та операцій іншим чином. Таке

зловживання не лише сприяє терористичній діяльності, але також підриває довіру до донорів та ставить під сумнів прозорість намірів діяльності НПО.

7. Потрібно відзначити, що Україна поступово виступає за усунення будь-яких перешкод на шляху об'єднання зусиль для протидії тероризму. Бере участь у підготовці та ратифікує цільові конвенції з провідними закордонними країнами про інформаційну взаємодію і проведення спільних операцій з боротьби з тероризмом. Бере активну участь у багатосторонніх і двосторонніх актах про правову допомогу між країнами СНД.

8. Одне з основних завдань міжнародного співробітництва має полягати в забезпеченні більшого узгодження систем кримінального правосуддя шляхом підвищення стандартів країн з більш слабкими системами кримінального правосуддя в цілому, або розробці національних нормативних актів, спрямованих безпосередньо на боротьбу з тероризмом. Дуже важко ліквідувати «держави-схованки» і забезпечити максимально можливу узгодженість національного законодавства у боротьбі з транснаціональним тероризмом різних країн.

9. Проведений аналіз засвідчив про наявність фактів незаконного використання НПО та значний ризик такого протизаконного використання. Найбільш розповсюдженими ознаками ризику використання НПО для ВК/ФТ є: введення в оману, створення фіктивних НПО; подрібнення фінансових операцій здійснених за участю НПО; проведення фінансових операцій за участю НПО без належного пояснення суті таких операцій; переказ коштів НПО на користь юридичних осіб, діяльність яких не має спільних інтересів; придбання товарів подвійного призначення; проведення НПО діяльності на територіях, які є прилеглими до здійснення військових дій та ін.

10. У багатьох країнах світу запроваджено ведення списків (переліків), до яких вносяться дані щодо окремих осіб, груп та організацій, стосовно яких запроваджено низку санкційних заходів, здійснюється суворий фінансовий моніторинг з метою недопущення надання ними фінансової,

матеріальної або іншої допомоги терористичним організаціям. Відповідно до світової практики визнання організацій терористичними може здійснюватись у судовому або позасудовому порядку.

11. Вітчизняним законодавством передбачено, що для визнання організації терористичною має бути прийняте відповідне судове рішення. Завдання щодо запровадження цього порядку частково вирішуються законопроектом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення механізмів боротьби з тероризмом» (реєстр. № 2139 від 13.02.2015). У той же час, цей законопроект містить низку недоліків, що можуть ускладнити практичне застосування запропонованого механізму, а отже потребує доопрацювання.

12. Законодавством України передбачені дві альтернативні процедури формування санкційних списків щодо суб'єктів, які ведуть терористичну діяльність або сприяють їй: у судовому порядку – на підставі Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та у позасудовому порядку – на підставі Закону України «Про санкції». Обидві процедури потребують удосконалення і узгодження з нормами інших законодавчих актів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / [Резнікова О. О., Місюра А. О., Дрьомов С. В., Войтовський К. Є.]; за заг. ред. О. О. Резнікової. – К.: НІСД, 2017. – 60 с.
2. Антитерористичний центр при Службі безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ssu.gov.ua/ua/pages/44>.
3. Беницкий А. С. Ответственность за легализацию преступно приобретенных доходов в уголовном законодательстве Украины и Российской Федерации: [моногр.] / А. С. Беницкий, Б. Г. Розовский, О. Ю. Якимов – Луганск: РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2008. – С. 379-380.
4. Белянська В. Ідеологія тероризму: теоретичні засади, різновиди та технології поширення / В. Белянська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/1001>.
5. Боротьба з тероризмом: [навчальний посібник] / В. А. Ліпкан, Д. Й. Никифорчук, О. М. Джужу та ін. – К.: Видавничий дім Скіф, 2013. – 548 с.
6. Вакулич В. М. Законодавство України і тероризм / В. М. Вакулич // Суспільна наука [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-2/doc/2/01.pdf>
7. Визначено рівні терористичних загроз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zib.com.ua/ua/121877-viznacheno-rivni-teroristichnih-zagroz.html>
8. Декларація про заходи по ліквідації міжнародного тероризму, прийнята Генеральною асамблеєю ООН у грудні 1994 року.
9. Демидова Л. Фінансування тероризму: проблеми законодавства та правозастосування / Л. Демидова // Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України. – 2016. – С. 92-95.

10. Дмитренко М. Організація розвідувальних заходів протидії фінансуванню тероризму каналами позабанківського фінансового обігу «Хавала» / М. Дмитренко. – Київ: в-во СЗРУ. – 2012. – 432 с.
11. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / В. П. Емельянов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 291 с.
12. Жданкин В. А. Ценностное и праксиологическое содержание концептов «насилие» и «ненасилие» в современной социальной философии: дис. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.11. – Социальная философия [Электронный ресурс] / В. А. Жданкин. – Воронеж, 2010. – 134 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/tsennostnoe-i-praksiologicheskoe>
13. За місяць поліцейські задокументували понад дві тисячі злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/2199721>.
14. Закон України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 р. № 876-VII (п. 10, ч. 1 ст. 2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/87618/print1443681029133806>.
15. Изетов А. Е. Втягнення у вчинення терористичного акту: кримінально-правове дослідження: монографія / А. Е. Изетов; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. П. Ємельянова. – Х.: Право, 2010. – 174 с.
16. Іноземний досвід протидії тероризму: висновки для України. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2446/>.
17. Кафтан В. В. Противодействие терроризму: учебное пособие для бакалавриата и магистратуры / В. В. Кафтан. – М.: Издательство Юрайт, 2015. – 261 с.
18. Ковальчук В. П. Причини та умови вчинення злочинів терористичного спрямування / В.П. Ковальчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 4. – С. 230-238.

19. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_948
20. Костенко О. Тероризм: поняття, причини, умови, профілактика / О. Костенко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України» (30 вересня 2016 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 179-181.
21. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 1.
22. Кримінальний кодекс України: [Електронний ресурс]: закон України: [прийнято ВР 5 квітня 2001 року № 2341-III]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>.
23. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року станом 10 листопада 2018 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua> – Назва з екрану.
24. Крутов В. Концептуальні аспекти проблеми протидії тероризму в Україні / В. Крутов // Державна безпека України. – К. – 2005. – № 1(3).
25. Кузнєцов Г. Стан і тенденції поширення тероризму в Україні та за її межами в 2016 році / Г. Кузнєцов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://napu.com.ua/wp-content/uploads/pdf/30_09_16_Conference.pdf.
26. Кухар В. В. Поняття «тероризм» в доктрині кримінального права / В. В. Кухар // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 3. – Т. 3. – С. 22-25.
27. Лисенко А. М. Аналіз розвитку анти терористичного законодавства в Україні / А. М. Лисенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 4. – С. 327-333.

28. Лист Генеральної прокуратури України від 22.05.2017 № 19/4–741 вих. – 17.
29. Ліпкан В. А. Боротьба з тероризмом: у визначеннях та поняттях / В. А. Ліпкан. – К.: Магістр – XXI століття, 2009. – 162 с.
30. Ліпкан В. А. Національна безпека України: [навчальний посібник] / В. А. Ліпкан. [2-ге вид.]. – К.: КНТ, 2009. – 576 с.
31. Лутовинов В. Международный терроризм: особенности проявления и пути военного противодействия / В. Лутовинов. – М., 2005.
32. Микитюк М. А. Теорія доказів оперативно-розшукового забезпечення розслідування терористичного акту / М. А. Микитюк // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – № 10. – С. 207-210.
33. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_518
34. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2012/22.03.2012/1.pdf
35. Національна поліція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/sc.police.gov.ua/posts/435259813634154>
36. Національний огляд щодо діяльності неприбуткового сектору з метою ідентифікації, попередження та боротьби з фінансуванням тероризму (2014 – перший квартал 2016 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160727/Zmist0.pdf.
37. Незаконний обіг зброї в Україні від початку року зріс на понад третину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ukrayina/nezakonniy-obig-zbroyi-v-ukrayini-vid-pochatku-roku-zris-na-ponad-tretinu-avakov1022060.html>.

38. Огляд щодо використання неприбуткових організацій в незаконних цілях за I півріччя 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2018/20180906/oglad_npo_6_mis_2018.pdf.
39. Ожеван М. А. Медіа-інформаційний тероризм як виклик глобальній та національній безпеці / М. А. Ожеван // Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – Київ, 2005. – 17 с.
40. Основні принципи взаємодії політики і релігії // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/politolog/17507/>.
41. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
42. Офіційний веб-сайт Державної служби фінансового моніторингу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua/>
43. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]: закон України: [прийнято ВР 02.12.2010 р. № 2755-VI]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
44. Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
45. Пономарев В. А. Понятие терроризма и его классификация: философско-правовой аспект / В. А. Пономарев // Вестн. науки Сибири. – 2015. – № 1 (16). – С. 98-103.
46. Про боротьбу із тероризмом [Електронний ресурс]: закон України: [прийнято ВР 20 березня 2003 року № 638-IV]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15/page>.
47. Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб: наказ СБ України та МВС України від 3 травня 2012 року № 169/391 станом на 4 квітня 2014 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua> – Назва з екрану.

48. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс]: закон України: [прийнято ВР 14 жовтня 2014 року № 1702-VII № 638-IV]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
49. Про контррозвідувальну діяльність [Електронний ресурс]: закон України: [прийнято ВР від 26 грудня 2002 року № 374-IV]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15>.
50. Про Концепцію боротьби з тероризмом: указ Президента України [від 23 квітня 2013 р. № 230/2013] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/230/2013>.
51. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс]: закон України: [прийнято ВР від 18 лютого 1992 року № 2136-XII]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
52. Резолюція Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 1267 (1999) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_452
53. Резолюція Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 1373 (2001) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_854
54. Ризики фінансування тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160727/Zmist1.pdf.
55. Серкевич І. Р. Соціально-політичні, національні, расові та релігійні детермінанти тероризму в сучасних умовах / І. Р. Серкевич // Наше право. – № 1. – 2012. – Ч. 2. – С. 143-147.
56. Система біткоїн: плюси і мінуси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://investprogram.com.ua/systema-bitkoin/>.
57. Статистичні дані щодо отриманих Держфінмоніторингом повідомлень про фінансові операції протягом I півріччя 2018 року [Електронний ресурс]. –

- Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2018Шkv_2018ukr.pdf.
58. Статут Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010
59. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти: навч. посібник / кол. авторів; за заг. ред. проф. В. К. Грищука. – Львів: ЛьВДУВС, 2011. – 328 с.
60. Трофімов С. А. Питання запровадження в Україні механізмів визнання організації терористичною і притягнення її до відповідальності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&cad=rja&uact=8&ved=0CD4QFjAFahUKEwjpr_k75XGAhUGwBQKNZw6AGo&url=http%3A%2F
61. Трофімцов В. А. Шляхи підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо протидії тероризму / В. А. Трофімцов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – № 16. – С. 72-74. – (Серія «Юриспруденція»).
62. У 2017 році видатки на оборону зростуть [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://na.mil.gov.ua/37692-2017-roku-vydatky-na-oboronu-zrostut>.
63. Україна – 17-та за рівнем тероризму у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/11/15/7162162/>.
64. Україна застосувала санкції проти благодійних фондів РФ, причетних до фінансування «ЛНР-ДНР» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/147129>.
65. Чому захід не поспішає називати ДНР і ЛНР терористичними організаціями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.defense-ua.com/rus/hotnews/?id=44045>.
66. Щєбланова В. В. Современный терроризм в глобализации социальных рисков: структуралистско-конструктивистский контекст: дис. ... д-ра соц. наук: спец. 22.00.04. – Социальная структура, соц. институты и процессы / В. В. Щєбланова. – Саратов, 2010. – 466 с.

67. Яковенко М. О. Організація розслідування злочинів терористичної спрямованості органами внутрішніх справ України / М. О. Яковенко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2014. – № 3–4. – С. 262-267.
- 68.8 спеціальних рекомендацій FATF по боротьбі з фінансуванням тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ssmc.gov.ua/user_files/content/791/1310642598.doc
69. Global Terrorism Index 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2017/11/Global-Terrorism-Index-2017.pdf>
70. Hoffman B. Inside terrorism / B. Hoffman // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/books/first/h/hoffman-terrorism.html>.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
Юридичний факультет

кафедра економічної безпеки та фінансових розслідувань

Василевський Роман Михайлович

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗСЛІДУВАНЬ ТА БОРОТЬБИ З
ФІНАНСУВАННЯМ ТЕРОРИЗМУ

ЧАСТИНА II

ДОДАТКИ

ТЕРНОПІЛЬ, 2018

Додаток А

Схеми фінансування тероризму

НЕСАНКЦІОНОВАНЕ СПИСАННЯ

Наявні факти свідчать про використання злочинцями нових інформаційних технологій, як безпосереднього інструменту злочину. Основна привабливість цього інструменту полягає у відсутності прямого контакту з “жертвою”. Ще однією перевагою цього виду злочинів є його доступність. Тобто, підготовка та скоєння таких злочинів здійснюється практично не відходячи від “робочого місця”, оскільки комп’ютерна техніка постійно дешевшає, злочини можна скоювати з будь-якої точки планети, у будь-якому населеному пункті з розвинутою інфраструктурою, а об’єкти злочинних посягань можуть знаходитись за тисячі кілометрів від злочинця. Основною метою використання несанкціонованого списання для фінансування тероризму є отримання коштів, насамперед готівки, яка в подальшому використовується для фінансового та матеріального забезпечення терористичної діяльності.

ЕЛЕКТРОННІ ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ

На території України здійснюють діяльність 20 систем переказу коштів, створених резидентами, та функціонують 23 міжнародні системи, створених нерезидентами. Ситуація, з точки зору фінансового моніторингу, значно ускладнюється перевагами, що отримує пересічний громадянин від впровадження сучасних інформаційних технологій, а саме – доступність, мобільність, оперативність та анонімність. Мова йде про фінансових посередників, які надають послуги із переказу коштів без відкриття рахунків у платіжних системах, доступ до яких реалізовано через мережу Інтернет. Платіжні системи, система взаємовідносин з якими побудована на публічних договорах оферти, дозволяють користувачу анонімно зареєструватись в системі, вносити кошти в систему (наприклад через мережу банківських автоматів самообслуговування, депозитних банкоматів, платіжних терміналів, терміналів самообслуговування тощо), здійснювати розрахунки із контрагентами, перекази та виведення коштів із системи. Більше того, щодо здійснення фінансових операцій за допомогою платіжних систем у тому числі з електронними грошима, на суму, що не перевищує 10 000 гривень, або суму в іноземній валюті, що в еквіваленті не перевищує 10 000 гривень, не передбачено вимог законодавства в частині здійснення ідентифікації відправника/одержувача коштів.

ФІКТИВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

Для конвертування великих сум у готівку найчастіше використовуються фіктивні компанії. Фірма реєструється, як правило, на підставних осіб (із числа малозабезпечених верств населення, пенсіонерів тощо), готових за невелику суму підписати потрібні платіжні документи. По суті “конвертаційні центри” є інструментом для отримання готівки, яка в подальшому направляється для фінансування та матеріального забезпечення терористичних груп. Учасники “конвертаційних центрів” переводять безготівкові кошти в готівку, а також на поточні рахунки підприємств із ознаками фіктивності, маскуючи при цьому свою протиправну діяльність легальним бізнесом. Підприємства-клієнти “конвертаційних центрів” перераховують безготівкові кошти на рахунки суб’єктів підприємницької діяльності з ознаками “фіктивності», використовуючи систему “Клієнт-Банк” при керуванні рахунками, кошти досить оперативно можуть переводитись на рахунки фізичних осіб, в т.ч. за нібито поставлену продукцію (надані послуги, виконані роботи й т.п.). Організаторами “конвертаційних центрів” виступають, як правило, фахівці, які мають корумповані зв’язки з посадовими особами відповідних банківських установ. Особливістю схеми є те, що фірма, яка виступає продавцем, створюється на короткий термін. Через деякий час після завершення операції фірма та її звітність зникають..

БАНКІВСЬКІ ПЕРЕКАЗИ ТА ПЕРЕКАЗИ З-ЗА КОРДОНУ

Враховуючи той факт, що джерелом фінансування тероризму можуть бути легальні кошти, банківські перекази для зловмисників є зручним інструментом з переказу коштів. Фінансовими посередниками та правоохоронними органами визначено, що у схемах, що можуть бути пов'язані із фінансуванням тероризму, найчастіше фігурували фінансові операції переказу з рахунку на рахунок, міжнародні перекази та внесення і зняття готівки. Найбільш розповсюджені фінансові операції, що могли бути використані з метою маскуванню фінансування тероризму та сепаратизму – надходження на рахунок коштів в якості фінансової допомоги, благодійної допомоги з наступним зняттям готівкою, або перерахуванням на рахунок в інший банк. Окремої уваги заслуговують банківські перекази з-за кордону.

НЕПРИБУТКОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Відповідно до наявної інформації основним (домінуючим) способом незаконного використання некомерційних організацій було перенаправлення коштів терористам неприбутковими організаціями. У секторі неприбуткових організацій є ряд взаємозалежних вразливостей, і терористичні організації намагаються скористатися цими уразливими місцями. До особливостей неприбуткових організацій, що також можуть бути привабливими до використання в злочинних схемах, належать, зокрема: можливість накопичувати кошти через членські внески, пожертвування і так звану неприбуткову діяльність, а готівкові кошти витратити на реалізацію проектів або придбання необхідного обладнання. Одержуючи статус благодійних і звільнившись від оподаткування, вони можуть використовуватися для територіального переміщення коштів через філії або для матеріально-технічної підтримки терористів (безпосередньо або як прикриття для їхніх дій). З метою залучення коштів у вигляді благодійної допомоги створюються інформаційні ресурси в мережі Інтернет, на яких публікують реквізити за якими можливе внесення таких коштів.

МЕРЕЖА BITCOIN

Мережа Bitcoin не має контролюючого центру, який може заморозити будь-який рахунок, змінити кількість грошових одиниць у системі, заблокувати або ж зовсім скасувати платіж. Біткоїн дає можливість здійснювати абсолютно анонімні розрахунки, оскільки номер рахунку в системі жодним чином не пов'язаний з його власником і для його відкриття не потрібні документи. Тому виявити, хто, кому і за що перевів біткоіни, сьогодні не може жодна організація. З огляду на свої технології Bitcoin не потрапляє під українське поняття “електронні гроші”, оскільки не містить зобов'язання емітента з його погашення, не має єдиного емісійного центру і не прив'язаний до жодних готівкових або безготівкових коштів. У свою чергу, “безготівкові кошти” за українським законодавством можуть існувати винятково у формі записів на банківських рахунках. Банки не беруть участі в процесі емісії та обігу криптовалют, тому Bitcoin не може вважатись “коштами”. Не потрапляє він і під визначення “платіжної системи”, оскільки основною та обов'язковою функцією платіжної системи є проведення переказу грошових коштів. Тоді як через гаманець Bitcoin здійснюється переказ виключно Bitcoin, який, як вказано вище, грошовими коштами не є. Більше того, завдяки криптовалютам можна переводити досить великі суми без загрози бути виявленим на початку транзакцій, і лише за умови, що кошти будуть переведені в національні валюти країн, у яких існує загроза терористичних актів, можна дізнатись про підготовку терактів.

Джерело: побудовано за даними [4; 49].